

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXX

ФЕБРУАР 1909

БРОЈ 2

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ МИНИСТРА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 11 фебруара 1909 године, постављен је за министра просвете и црквених послова господин **Љубомир Стојановић**, народни посланик и министар у пензији.

Истим указом уважена је оставка г. *Андри Николићу*, пређашњем министру просвете и црквених послова.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 9 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, одликовани су:

Орденом Св. Саве III реда:

г. *Миливоје Ј. Поповић*, начелник Министарства просвете и црквених послова;

Орденом Св. Саве IV реда:

г. *Д-р Душан Рајичић*, професор, вршилац дужности референта за основну наставу, и г. *Димитрије Ј. Рошу*, референт за црквене послове у Министарству просвете и црквених послова;

Орденом Св. Саве V реда:

г. *Михаило Недељковић*, секретар Министарства просвете и црквених послова.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 18 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, одликована је:

Орденом Св. Саве III реда:

г-ђа *Стака Пејиќка*, удова из Лешнице.

АКАДЕМИЈА НАУКА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а на основу чл. 26. основног закона Српске Краљевске Академије постављен је:

за председника Српске Краљевске Академије Наука, на три године, господин **Стојан Новаковић**, академик и досадашњи председник.

ВЕЛИКИ ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊЕ ЧЛАНОВА ВЕЛИКОГА ДУХОВНОГ СУДА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а на основу чл. 82 закона о црквеним властима, постављени су

у Великом Духовном Суду

а) за редовне чланове:

- Архимандрит г. *Арсеније*, старешина манастира Раковице;
- г. *Никола Божић*, протојереј округа београдског;
- г. *Сретен Михаиловић*, протојереј округа чачанског;
- г. *Михаило Недић*, протојереј окр. пиротског;
- г. *Светозар Цветковић*, парох београдски.

б) За почасне чланове:

- Архимандрит г. *Серафим*, стар. манастира Студенице;
- г. *Марко Петровић*, протојереј града Београда;
- г. *Димитрије Павловић*, протојереј округа врањског;
- г. *Анта Милосављевић*, протојереј округа тимочког;
- г. *Милош Марковић*, протојереј округа подринског.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 28 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се г. *Марку Петровићу*, протојереју града Београда, уважи оставка, коју је поднео на звање почасног члана Великог Духовног Суда.

ПОСТАВЉЕЊЕ ПОЧАСНОГ ЧЛАНА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 28 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављен је за почасног члана:

у Великом Духовном Суду: јереј г. *Петар Милојевић*, парох београдски.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ ПОЧАСНИХ ЧЛАНОВА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 28 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су за почасне чланове:

у Духовном Суду Епархије Београдске:

протосинђел г. *Доментијан*, професор Богословије Св. Саве;
јереј г. *Велимир Марковић*, парох београдски;
јереј г. *Стеван Самарџић*, парох кнежевачки;
јереј г. *Миливоје Петровић*, парох београдски.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 фебруара 1909 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се г. *д-р Милан Шевић*, професор друге београдске гимназије, по својој молби, а на основу § 64. Закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом, која му припада по годинама службе.

ОДЛУКА ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

О НАДЗОРУ У БЕОГРАДСКИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Према чл. 9. закона о средњим школама све средње школе, државне и приватне, стоје под надзором Министра Просвете и Црквених Послова. Овај надзор врши се у првом реду преко школских старешина. Али рад школски није могао бити остављен једино овоме надзору, јер школске старешине имају много и другог посла у својој школи, а нису увек ни довољно стручни у свима наставним предметима. Како пак Министарство нема сталних надзорника — инспектора — за средње и стручне школе, преглед ових школа вршен је, и то не редовно, преко нарочитих министарских изасланика, на крају школске године. Вршење овога повремениг надзора поверава се представницима појединих наука у најшој највишој школи, Универзитетским наставни-

цима, од којих су и велика већина чланови Сталне Испитне Комисије за полагање професорског испита у средњим и стручним школама.

Овакав начин прегледања средњих и стручних школа, на крају школске године, непотпун је и недовољан, јер изасланик нема ни времена да све тачно прегледа и оцени. Једини правилан и успешан надзор је онај, који се врши у току целе године.

Ну како ни редовна дужност Универзитетских наставника ни сума буџетом одређена на преглед средњих и стручних школа не допуштају да се надзор преко целе школске године врши и над школама у унутрашњости, а да не би бар београдске средње и стручне школе, у којима је највећи број разреда и одељења и ђака, остале без надзора у току школске године — одлучио сам:

да ниже означени редовни и ванредни професори и стални доценти Универзитета редовно преко целе школске године врше надзор и преглед у средњим и стручним школама у Београду и да ми двапут годишње, крајем месеца декембра и крајем школске године, подносе писмени извештај о свом раду. Они ће, по утврђеном распореду за одређену им групу предмета, обилазити све школе и све наставнике и то више пута до завршетка предавања, тако да могу добити тачан суд како о предавању предмета, тако и о наставницима. При овом прегледу они треба да се увере: да ли су наставници вршили свој посао уредно по закону и прописима; да ли су се држали наставнога програма и прешли одређено наставно градиво и да ли су употребљавали одобрене уџбенике; да ли раде методски и колико се резултат њихова рада види на ученичким одговорима, као и да ли се ученички успех оцењује правилно. Поред тога обратиће пажњу на све што, по њихову мишљењу, смета настави, као и на све што би ваљало учинити за њено унапређење.

За моје изасланике за преглед средњих и стручних школа у Београду, према напред изложеноме, одредио сам:

І За Српски језик

1. г. *Павла Поповића* ванреднога професора, за I и III гимназију и приватну женску гимназију г-ђе К. Бајићке;
2. г. д-ра *Александра Велића*, ванреднога професора, за II гимназију, Реалку и Приватну гимназију професора Зделара;
3. г. д-ра *Јована Скерлића*, ванреднога професора, за Богословију Св. Саве, Женску Учитељску Школу и Вишу Женску Школу и Женску Гимназију.

II За Немачки језик

1. г. *Богдана Поповића*, редовног професора, за II и III гимназију, Реалку и Приватну Женску Гимназију г-ђе К. Бајићке.
 2. г. д-ра *Милоша Тривуница*, сталнога доцента, за I гимназију, Богословију Св. Саве, Женску Учитељску Школу, Вишу Женску Школу и Женску гимназију и Приватну Гимназију професора Зделара.
- Док буде на одсуству г. Поповић, у свима школама вршиће преглед г. Тривунац.

III За Француски језик

1. г. *Богдана Поповића*, редовног професора, за I и II гимназију;
2. г. *Павла Поповића*, ванредног професора, за III гимназију, Реалку и Приватну Женску Гимназију г-ђе Бајићке.

3. г. д-ра *Јована Скерлића*, ванредног професора, за Вишу Женску Школу и Женску Гимназију и Приватну Гимназију професора Зделара. За време одсуства г. Богдана Поповића преглед у I гимназији вршиће г. Скерлић, а у II гимназији г. Павле Поповић, поред одређених им школа.

IV За Латински и грчки језик

1. г. д-ра *Николу Вулића*, ванредног професора, за латински језик у II гимназији;
2. г. д-ра *Василија Ђерића*, ванредног професора, за латински и грчки језик у I гимназији и Богословији Св. Саве;
3. г. д-ра *Милоја Васића*, сталног доцента, за латински језик у III и у Женској Гимназији; и
4. г. д-ра *Драгутина Анастасијевића*, сталног доцента, за латински језик у Приватној Гимназији професора Зделара.

V За Руски језик

1. г. д-ра *Александра Белића*, ванредног професора у I, II и III гимназији и у Реалци; и
2. г. д-ра *Радована Кошутића*, сталног доцента, у Вишој Женској Школи и Женској Гимназији, Женској Учитељској Школи и Богословији Св. Саве. За време одсуства г. Кошутића у свима Школама вршиће преглед г. Белић.

VI За земљопис

1. г. д-р *Јована Цвијића*, редовнога професора, у I и II гимназији.
2. г. д-ра *Тихомира Р. Ђорђевића*, сталног доцента, у III гимназији, Реалци, Женској Учитељској Школи, Приватној гимназији професора Зделара и Приватној Женској Гимназије г-ђе К. Бајићке.
3. г. д-р *Јована Ердељановића*, сталног доцента, у Вишој Женској Школи, Женској Гимназији и Богословији Св. Саве.

VII За Историју

1. г. *Љубомира Јовановића*, ред. професора, у I гимназији;
2. г. д-ра *Драгољуба Павловића*, редовног професора, у II гимназији.
3. г. д-ра *Николу Вулића*, ванредног професора, у III гимназији и Реалци.
4. г. д-ра *Станоја Станојевића*, ванредног професора, у Вишој Женској Школи и Женској Гимназији.
5. г. д-ра *Јована Радоњића*, ванредног професора, у Женској Учитељској Школи и Богословији Св. Саве.
6. г. д-ра *Драгутина Анастасијевића*, сталног доцента, у приватној Гимназији професора Зделара и Приватној Женској Гимназији г-ђе К. Бајићке.

VIII За Јестаственицу и Хемију

1. г. *Симу Лозанића*, редовног професора, у I београдској гимназији;
2. г. д-ра *Светолика Радовановића*, редовног професора, у II гимназији.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.yu.edu.rs

3. г. *Саву Урошевића*, редовног професора, у III гимназији, и Приватној Гимназији професора Зделара.

4. г. д-ра *Живојина Борђевића*, ванредног професора, у Реалци, и Приватној Женској Гимназији г-ђе К. Бајићке

5. г. д-ра *Недељка Кошанина*, сталног доцента, у Вишој Женској Школи и Женској Гимназији, и

6. г. д-ра *Милоја Стојиљковића*, сталног доцента, у Женској Учитељској Школи и Богословији Св. Саве.

IX За Физику и Математику с Напртном Геометријом

1. г. *Андру Стевановића*, редовног професора, за I гимназију.

2. г. д-ра *Богдана Гавриловића*, редовног професора, у II гимназији.

3. г. д-ра *Михаила Петровића*, редовног професора, у III гимназији.

4. г. *Борђа Станојевића*, редовног професора, у Вишој Женској Школи и Женској Гимназији.

5. г. д-ра *Стевана Марковића*, ванреднога професора, у Женској Учитељској Школи, Богословији Св. Саве и Приватној Гимназији професора Зделара; и

6. г. *Петра Бајаловића*, сталног доцента, у Реалци и Приватној Женској Гимназији г-ђе К. Бајићке.

X За Философију и Педагогију

1. г. д-ра *Бранислава Петронијевића*, ванреднога професора, за све школе.

XI За Цртање и Лепо писање

1. г. *Драгутина Борђевића*, ванредног професора, у I и II гимназији.

2. г. *Милорада Рувидића*, ванредног професора, у III гимназији, у Приватној Гимназији професора Зделара и Приватној Женској Гимназији г-ђе Бајићке.

3. г. *Бранка Таназевића*, сталног доцента, у Реалци, Женској Учитељској Школи, Вишој Женској Школи и Женској Гимназији и Богословији Св. Саве.

Старешине школске послаће, преко г. ректора Универзитета, господи изасланицима распоред часова оних предмета, за које су господа одређена.

ПБр. 2921

28. фебруара 1909 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова

Љуб. Стојановић, с. р.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима средњих и стручних школа

Да би Министарство у недостатку сталног надзора над средњим школама могло и у току године имати преглед рада по тим школама, расписом ПБр. 13971 од 4. децембра 1899. године наређено је директорима односно управитељима тих школа, да на крају првог и другог тромесечја подносе Министарству тачне и исцрпне извештаје о својим школама, из којих би се извештаја могао видети рад и стање поверене им школе за минуло тромесечје.

Извештаји, који су до сад слали, нису стизали на време нити су израђивани једнообразно, те је то знатно отежавало њихову прегледност, а врло се често дешавало да у по неким од ових извештаја није било свих, често врло важних података.

Да би се ове незгоде отклониле, да би извештаји стизали на време и да би се према њима могла добити што тачнија слика тромесечног рада у средњим и стручним школама, то, замењујући распис ПБр. 13971 од 4. децембра 1899 године, и проширујући га и на стручне школе, наређујем:

да ми директори односно управитељи средњих и стручних школа *најдаље за двадесет дана* по свршетку првог и другог тромесечја подносе извештаје, у којима ће изнети:

I О настави

1. да ли је настава текла уредно или је било каквих сметња и ремећења, и којих;
2. јесу ли наставници прешли сразмерни део програма; који нису, зашто нису;
3. какав је успех у појединим предметима по разредима и одељењима (са аритметичком средином у стотим деловима за сваки обавезни и необавезни предмет), и ако је из кога предмета успех слабији но из осталих, шта је узрок томе;
4. какав је општи резултат из вредноће и владања (са аритметичком средином у стотим деловима) у појединим разредима;
5. какви су задаци давати и с каквим су успехом рађени;
6. шта се све предузимало од стране разредних старешина, већа, директора и професорског савета за поправку наставе и васпитања;
7. да ли је директор односно управитељ походио часове појединих наставника и каква је оцена рада;
8. похођење наставничких часова (хоспитовање) од стране разредних старешина или других наставника;
9. број састанака разредних већа, професорског савета и њихове главније одлуке;
10. да ли је било екскурзија, каквих и када;
11. да ли је школеки лекар уредно вршио дужности прописане Правилником за школске лекаре, а нарочито да ли је држао хигијенске поуре ученицима, као и о чему.

II О наставницима

1. промене извршене у наставничком особљу у току тромесечја;
2. боловања и одсуствовања наставника и замена њихових часова;
3. унапређења, одликовања, кажњавања и све што би се односило лично на наставнике.

III О ученицима

1. број пријављених ученика за пријемни испит, примљених и одбивених;
2. бројно стање ученика по разредима и одељењима у почетку и на крају тромесечја;
3. број ученика приновљених, отпуштених (по чл. 31. и 42. Закона о средњим школама, посебице), исписаних, који су напустили школу, умрли;
4. преглед слабих ученика по појединим предметима и разредима;
5. стање здравља према извештају школског лекара (број ученика који су боловали, и од којих болести);
6. похођење школе (број оправданих и неоправданих изостанака);
7. кажњавање ученика (број кажњених разредним старешином, већем, директором и саветом);
8. број благодетељанаца и количина издатог благодетељања по појединим разредима.

Ну сем овога директори односно управитељи нека поред напред изложенога у извештај унесу и све оно што би по њихову мишљењу заслуживало пажње.

Да би слика о настави, наставницима и ученицима била што јаснија, извесни подаци се могу изнети у лепо и прегледно удешеним табеларним прегледима.

ПБр. 3040.

28. фебруара 1909 г.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Љуб. Стојановић, с. р.

Свима окружним школским одборима

Народне школе моћи ће извршити свој задатак само тако, ако наставници њихови буду савесно испуњавали своје дужности прописане чл. 45. закона о народним школама, а нарочито тач. 1. истог члана.

За ученике је сваки тренутак школског времена скуп, према томе и свака неуредност наставникова у долажењу на часове и свако одсуствовање његово је за њих од велике штете. Ова се штета нарочито осећа у школи са једним наставником, јер за време његова одсуствовања нема кога да га колико-толико замењује у раду. Али и где је школа подељена, где одсутнога наставника могу замењивати његови другови, одсуствовање наставниково не остаје без штете. Пре свега наставници у туђем одељењу обично раде са мање воље и са мање познавања ученика и пређенога градива. Међутим и где се савесно и

вешто врши дужност замењивања, ученици наставника који врши замену бивају оштећени, јер остају без наставника кад овај ради у туђем одељењу.

Све ове незгодне стране наставничкога одсуствовања изгледа да су мало познате појединим наставницима и појединим школским властима. Без велике потребе траже понеки наставници одсуства, а без дубље оцене разлога у молби одобравају наставницима одсуства поједини председници месних школских одбора, управитељи школа и окружни школски одбори. Ни једни ни други не помишљају при том од колике је штете одсуствовање наставниково и кад се оно мора одобравати, а школске власти заборављају да су такви поступци њихови противни наредби овога министарства од 1. маја 1907. године ПБр. 6210.

Да би се у будуће правилније поступадо при давању одсустава наставницима народних школа, у вези са ранијим наредбама у овоме правцу, наређујем ово:

1. До три дана одсуства може дати наставнику управитељ, односно председник школског одбора (чл. 58. закона о народним школама), само у случају преке потребе, која мора бити јасно и одређено изложена у молби за одсуство. О тако одобреном одсуству управитељ, односно председник, извештава окружни школски одбор. Ако овај нађе да је одсуство неумесно одобрено, узмеће на одговор онога који је одсуство одобрио и доставиће Министру његово саслушање са својим мишљењем. Иначе ће окружни школски одбор само известити Министарство о одобреном одсуству.

2. Окружни школски одбор даваће наставницима одсуство до 10 дана само онда, када се увери да је молиоцу одсуство неопходно потребно. У својим извештајима Министарству о одобреном одсуству окружни школски одбор ће јасно изложити разлоге из којих је одсуство одобрио. За неумесно одобрена одсуства биће ми одговорни председник и пословођа окр. школског одбора.

3. При спровођењу молаба за одсуство дуже од 10 дана, окружни школски одбор ће ми подносити извештај о свему што може утицати на одауку о одсуству, као: да ли је молилац раније одсуствовао, колико и по чијем одобрењу; има ли наставника у његовој школи који би га могли замењивати, и др. У исто време одбор ће ми давати мишљење с разлогом за одобрење или против одобрења одсуства и предлагаће начин замењивања. Али ако је наставник због теже болести принуђен био да одсуствује пре одобрења, одбор ће привремено сам одредити замену и о томе известити Министарство.

Окружни школски одбори постараће се да се сви наставници и све школске власти у округу управљају по овој мојој наредби и ради тога ће је доставити свима школама.

ПБр. 2731.

27. фебруара 1909 г.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Љуб. Стојановић, с. р.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписима господина Министра просвете и црквених послова постављени су:

1. Наталија Аксентијевићева, привремена учитељица у Барбатовцу, округа топличког, за сталну учитељицу I и II₁ разреда основне школе у истом месту.

2. Милорад Б. Живковић, пређашњи стални учитељ, за сталног учитеља основне школе у Давидовцу, округа нишког.

3. Ђорђе Банковић, учитељски кандидат, за сталног учитеља II₁, III и IV разреда основне школе у Липама, округа смедеревског.

4. Драгослав Миловановић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Вел. Крчимиру, округа нишког.

5. Драгољуб И. Поповић, свештеник крушевички, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Крушевици округа топличког.

6. Милош Трифуновић, свршени ученик духовне семинарије, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Радовању, округа смедеревског.

7. Радивоје Милојковић, свештеник у Кобиљу, за вршиоца дужности учитеља приправног, III и IV разреда основне школе у Манастирици, округа пожаревачког.

8. Милан Живанчевић, правник, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Дворској, округа подринског.

9. Боривоје Атанацковић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца дужности учитеља приправног, I и II разреда основне школе у Водуји, округа пожаревачког.

10. Антоније Мирић, пређашњи вршилац учитељске дужности, за вршиоца дужности учитеља основне мушке школе у Оштрељу, округа тимочког.

11. Светислав Стојановић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца дужности учитеља I раз. мушке и приправног разреда основне мушке и женске школе у Рудној Глави, округа крајинског.

12. Павле Божиновић, правник, за вршиоца дужности учитеља III и IV разреда основне школе у Брекову, округа ужичког.

13. Добраца Матковић, правник, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Латвици округа ужичког.

14. Драгутин Стојановић, правник, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Гор. Зунићу округа тимочког.

15. Сима Симић, пређашњи наставник призренске Богословије, за привременог учитеља II, III и IV разреда основне школе у Бигреници, округа моравског.

16. Живојин С. Милосављевић, пређашњи стални учитељ, за сталног учитеља основне школе у Батинцу, округа моравског.
17. Максим Савељић, правник, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Гор. Мутници, округа моравског.
18. Драгомир Петронијевић, ученик Универзитета, за вршиоца дужности учитеља I и II разреда основне школе у Лопатњу, округа ваљевског.
19. Стеван К. Јовановић, свршени богослов призренске богословије, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Јеловику, округа крагујевачког.
20. Сребрн Благојевић, свештеник на Власини, за вршиоца дужности учитеља I и II разреда основне школе на Власини, округа врањског.
21. Јован А. Поповић, свештеник у Белој Води, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Клајићу, округа врањског.
22. Стеван Ђуришић, матурант, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Клајићу, округа врањског.
23. Видосав Анђелковић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца дужности учитеља основне школе у Бабичкој, округа врањског.

ПРЕМЕШТАЈИ

Претписима господина Министра просвете и црквених послова премештени су:

1. Војислав Ж. Јаковљевић, учитељ основне школе у Бусуру, округа пожаревачког, за учитеља II разреда основне мушке школе у Петровцу, округа истог.
2. Александар Ђорђевић, привремени учитељ основне школе у Доњ. Крчину, округа моравског, за привременог учитеља основне школе у Орашју, округа истог.
3. Милан Н. Станојевић, учитељ основне школе у Црнобарском Салашу, округа подринског, за учитеља I разреда основне школе у Прњавору, округа истог.
4. Станко Лазаревић, учитељ основне школе у Метковићу, округа подринског, за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Црнобарском Салашу, округа истог.
5. Милева В. Илићка, учитељица осн. школе у Леновцу, окр. тимочког, за учитељицу у Ласову, окр. истог.
6. Даринка Пауновићева, учитељица основне школе у Ласову, округа тимочког, за учитељицу I и II разреда основне мушке школе у Леновцу, округа истог.
7. Радиша М. Стефановић, учитељ основне школе у Плавни, округа крајинског, за учитеља III и IV разреда основне школе у Рабровцу, округа пожаревачког.
8. Персида Петровићева, учитељица основне школе у Водуји, округа пожаревачког, за учитељицу I и II разреда основне женске школе у Лазници, округа истог.

9. Урош Здравковић, учитељ основне школе на Власини, округа врањског, за учитеља IV разр. основ. школе у Сурдулици, окр. истог.

10. Анка Марковићка, учитељица основне школе на расположењу у Александровцу, округа крушевачког, за учитељицу I. разр. основне школе у Брусу, округа истог.

11. Марија Деспотићева, привремена учитељица основне школе у Топоници, округа крајинског, за привремену учитељицу основне женске школе у Осаници, округа пожаревачког.

12. Десанка Николићева, учитељица основне школе у Бигреници, округа моравског, за учитељицу II разреда основне школе у Трнави, горњем крају, окр. смедеревског.

13. Владимир Гојковић, учитељ основне школе у Жировници, округа крагујевачког, за учитеља основне школе у Љуџацима окр. истог.

14. Миливоје Никићевић, учитељ основне школе у Миличиници, округа ваљевског, за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Рибарима, округа моравског.

15. Тома Савић, учитељ основне школе у Каонику, округа крушевачког, за учитеља III и IV разреда основне школе у Залоговцу, округа моравског.

РАЗРЕШЕНИ СУ ОД УЧИТЕЛСКЕ ДУЖНОСТИ :

Претписом господина Министра просвете и црквених послова разрешени су од учителске дужности :

1. Душан К. Урошевић, привремени учитељ у Маскару, округа моравског.

2. Христивој Јовановић, привремени учитељ у Поповићу, округа београдског.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

1. Василије Радичевић, учитељ основне школе у Трстенику, округа крушевачког.

2. Јелена Голубовићева, учитељица II разреда мушке основне школе у Петровцу, округа пожаревачког.

3. Даница Костићка, учитељица основне школе у Боговини, округа тимочког.

4. Андрија В. Станојевић, учитељ III разреда и управитељ основне школе у В. Лешници округа подринског.

5. Влада Милосављевић, учитељ II, III и IV разреда основне школе Липске, округа смедеревског.

6. Владимир Т. Радојевић, заступник учитеља основне школе у Крављем Долу.

7. Јеврем Цветковић, учитељ основне школе у Раброву, округа пожаревачког.

ОДОБРЕЊА ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Одлуком својом од 18. овог месеца ПБр. 2204, господин Министар просвете и црквених послова одобрио је, да се часопис: „Педагогијска књижница“, свеска I—IV, која изилази под уредништвом г. д-ра Милана Шевића, професора, а у издању београдске књижаре Рајковића и Туковића, може набављати за књижнице средњих, учитељских и основних школа.

Одлуком својом од 4. овог месеца ПБр. 2967, господин Министар просвете и црквених послова одобрио је, да се књига: „Београд и околина“ од ђенерала Јована Мишковића, а у издању уредништва „Ратника“, може препоручити за поклањање ученицима средњих и стручних школа.

Број одлуке	Датум одлуке	Име књиге	Име аутора	Издавач	Број примерака	Напомена
2204	18. овог месеца	Педагогијска књижница	Милан Шевић	Рајковић и Туковић	4	Свеске I—IV
2967	4. овог месеца	Београд и околина	Јован Мишковић	Уредништво „Ратника“	1	За поклањање ученицима

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ИЗВЕШТАЈ

О РАДУ ВЕЛИКОГ ДУХОВНОГ СУДА У 1908 ГОДИНИ

Било на раду:

- а) нерасправљених предмета из прошле 1907 године —
 б) дошло предмета у току 1908 год. 649

Свега на раду 649

и сви су предмети расправљени.

Од тих предмета било је:

I. Брачних спорова	598
II. Кривица свештених лица оба реда	31
III. Сукоби појединих судова	2
IV. Изузећа судија епархијских и В. Д. Суда	11
V. Спречен суд за рад	1
VI. Исправке протокола	1
VII. Поновљени брачни спорови	4
VIII. Издржавање невољне стране	1

649

I

По брачним споровима, а према донетим одлукама Великог Духовног Суда бракова је и то:

ЕПАРХИЈА	Уништено	Разведено	Одвојен живот	Остало у целости	Враћено на дослеђење, понитено итд.	Свега
Београдска	7	139	5	17	41	209
Нишка	11	68	2	10	37	128
Жичка	5	42	2	8	15	72
Шабачка	2	38	4	8	19	71
Тимочка	3	92	2	12	9	118
Свега	28	379	15	55	121	598

пренето 598

Сем тога решено је и:

1) о поновљењу брачних спорова	4 предм.)	}	=	5
2) о издржању извесне стране	1 „			

603 предм.

II

По кривичним предметима осуђено је или ослобођено и то:

Е П А Р Х И Ј А	Осуђено	Ослобођено	Брађено	Свега	При- медбе
Београдска	2	1	5	8	По једној кривичи два су опужена.
Нишка	3	1	3	7	
Жичка	3	—	8	11	
Шабачка	—	1	4	5	
Тимочка	1	—	—	1	
Свега	9	3	20	32	

Осталих предмета под III. IV. V. и VI. било свега је 15.
Деловодни протокол имао је 752 тек. броја.

Вел. Духовни Суд радио је у 1908 години у два сазива и то:

1) од 5 јуна до 14 јула 1908. закључно	40 дана
2) од 1 новембра до 22 децембра 1908.	52 „

Свега 92 дана

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

974. РЕДОВНИ САСТАНАК

15. јануара 1909. год.

Били су: председник д-р **Михаило Петровић**; потпредседник **Миљивоје Ј. Поповић**; редовни чланови: **Ранко Петровић**, **Миљивоје Симић**, **Јосиф Ковачевић**, **Љубомир Протић**, д-р **Чед. Митровић**, д-р **Душан Рајичић**, **Мирко М. Поповић**; ванредни чланови: **Сретен Пашић**, **Живојин Јуришић**, д-р **Светолик П. Стевановић**.

Пословођ: **Мих. Недељковић**.

I

Прочитан је и примљен записник 973. саветског састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр. 537., којим се моли Главни Просветни Савет да изradi ближу уредбу о отварању мањих јавних библиотека по варошима, а тако исто да предложи и места у којима би редом ваљало отворати ове јавне библиотеке.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. **Миљивоје Ј. Поповић**, начелник Министарства Просвете и Црквених Послова, **Јован Томић**, библиотекар Народне Библиотеке, и **Миљивоје Симић**, директор II београдске гимназије, да ово питање проуче и Савету заједнички реферат поднесу.

III

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр. 531., којим се, на основу чл. 5. закона о уређењу Министарства Просвете и Црквених Послова, позива Главни Просветни Савет да предузме што је потребно поради израде тачних методских упуштава (инструкција) за све наставне предмете у гимназији.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. **Миљивоје Симић**, директор II београдске гимназије, **Мирко М. Поповић**, професор II београдске

гимназије, Светислав Максимовић, професор I београдске гимназије, д-р Миливоје Н. Јовановић, професор II београдске гимназије, и д-р Светолик Стевановић, професор I београдске гимназије, да ово питање проуче и Савету, у што краћем времену, заједнички реферат поднесу.

IV

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр. 543., којим се моли Савет да изволи дати своје мишљење о што подеснијем начину попуњавања празних учитељских места у смислу чл. 35. закона о народним школама.

Поводом овога питања Савет је дао мишљење:

1. Да се стечај за стално попуњавање празних или привремено попуњених места за нову школску годину објављује почесно (1 Београд; 2. Окружне вароши; 3. Остале вароши и варошице; 4. Села која Главни Просветни Савет огласи као тешка места по чл. 40. закона о народним школама и 5. остала села), како би и одредба чл. 30. правила о грађењу учитељског распореда могла бити извршена.

Ово објављивање може почети раније, пошто је законом одређен само крајњи рок.

2. Да се избор и потврђивање кандидата врши почесно, како би неизабрани кандидати могли бити предлагани за друга тражена места и како би могао бити објављиван стечај и за попуњавање места оних молилаца, који су изабрани где су кандидовани.

3. Ако се усвоји напред предложени начин постављања стечајем, биће омогућено тачно вршење чл. 34. закона о народним школама, по коме не може бити премештања учитеља по молби а без стечаја, ни у ком случају и ни у које време. У прилог оваког разумевања чл. 34. закона о народним школама говори и чл. 37. истог закона.

V

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр. 540., којим се моли Савет да у смислу чл. 35. закона о народним школама изволи одредити чланове комисије за грађење овогодишњег учитељског распореда.

Према овоме, а на основи чл. 35. закона о народним школама, Савет је изабрао за чланове комисије за грађење овогодишњег учитељског распореда г. г. д-р Душана Рајичића, референта за основ. наставу, Мирка М. Поповића, проф. II београдске гимназије, д-р Светолика Стевановића, професора I београдске гимназије, Стевана Ђорђевића и Светислава Поповића, учитеља из Београда.

Овим је састанак закључен.

975. РЕДОВНИ САСТАНАК

21. јануара 1909. год.

Били су: потпредседник Миливоје Ј. Поповић: редовни чланови: Ранко Петровић, Сава Антоновић, Миливоје Симић, Јосиф Ковачевић, Љубомир Протић, Павле Поповић, д-р Душан Рајичић и Мирко М. Поповић; ванредни чланови: д-р Милан Радовановић и д-р Светолик Стевановић.

Пословођа: Михаило Недељковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 974. саветског састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 8. ов. мес. ПБр. 211., којим је спроведена Савету на мишљење молба г. Стевана Милосављевића, академског сликара, који је молио за место учитеља вештина у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Љубомир Протић, управитељ Женске Учитељске Школе у Београду, редован члан Савета и Риста Вукановић, виши учитељ вештина у Женској Учитељској Школи у Београду, да ову молбу прегледају и Савету реферују.

III.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр, 528., којим се моли Савет за мишљење: да ли би Милану Марковићу, студенту Минхенског Универзитета, требало одобрити извесну државну помоћ, ради довршења студија и полагања докторског испита.

Савет је одлучио: да се Марковићу, студенту Минхенског Универзитета, може одобрити извесна државна помоћ, ради довршења студија и полагања докторских испита.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 31. децембра 1908. год. ПБр. 20356., којим је спроведена Савету на мишљење молба г. Владимира К. Петровића, учитеља, који је молио да се лист „Бачки Напредак“, коме је он уредник, понова препоручи за књижице народних школа.

Савет је одлучио: да се овај предмет скине с дневног реда, пошто је Савет по овој молби дао већ своје мишљење на своме 934. састанку од 15. јуна 1906. године.

V.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 31. децембра 1908. године ПБр. 20424, којим је спроведена Савету на мишљење молба г. Ђуре Ранчића, учитеља, који је молио да се

одобри штампање његовог рукописа „Дечји Свет“, који је намењен ученицима III и IV разреда народних школа и да се уједно препоручи да се може набављати за ђачке књижнице и за поклањање ученицима народних школа.

Савет је одлучио: да се од г. Ранчића претходно наплати 40 дин. на име хонорара за г. г. референте, који ће реферовати о овом рукопису, па ће Савет затим одредити референте и донети своју одлуку.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 20. ов. мес. ПБр. 739., којим је спроведена Савету на мишљење молба г. Мирка М. Поповића, учитеља, који је молио да се његов превод руске књиге „Другарица“ може употребљавати за поклањање ученицима о годишњем испиту и за књижнице основних школа.

Савет је одлучио: да се од г. Поповића претходно наплати 30 динара на име хонорара за г. г. референте који ће реферовати о овом рукопису, па ће Савет затим одредити референте и донети своју одлуку.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 15. ов. мес. ПБр. 475., којим је спроведена Савету на мишљење молба г. Вој. Р. Младеновића, учитеља, који је молио да се лист „Наша Школа“, орган Млавског Учитељског Удружења, коме је он уредник, може препоручити за књижнице народних школа.

Пошто је саслушан усмени реферат извесних г. г. чланова Савета, којима је овај лист познат, Савет је дао мишљење: да се лист „Наша Школа“, орган Млавског Учитељског Удружења, који излази под уредништвом г. Вој. Р. Младеновића, учитеља, може препоручити за књижнице народних школа.

VIII.

У вези са Саветском одлуком донетом на 970. састанку од 26. новембра 1908. године прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 20015 од 20. децембра 1908. године, којим се спроводе Савету на мишљење сва акта по кривизи г. Симе Грандића, учитеља са Рашке.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. д-р Чедомиљ Митровић, ванредни професор Универзитета и Михаило Станојевић, учитељ из Београда, да сва акта по овоме предмету прегледају и Савету поднесу заједнички реферат.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова ПБр. 167. од 20. ов. мес. којим се пита Савет за мишљење: да ли би г-ђу Даринку Т. Панића, учитељицу из Београда, требало ставити у пензију.

По прегледу лекарско-комисијског уверења о стању здравља ове учитељице, а на основу чл. 33. закона о народним школама, Савет је

већином гласова дао мишљење: да г-ђу Даринку Т. Панића, учитељицу, треба пензионисати.

X.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и Црквених Послова од 20. ов. мес. ПБр. 793., којим се спроводи Главном Просветном Савету на мишљење молба г. Животе Ђорђевића, бившег учитеља.

Савет је одлучио: да се умоле г г. д-р Чедомиљ Митровић и д-р Божидар Марковић, ванредни професори Универзитета, да ову молбу прегледају и Савету у што краћем времену заједнички реферат поднесу.

Овим је састанак закључен.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

СТАЊЕ НАРОДНИХ ШКОЛА У СРБИЈИ

1907—1908 ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

ПО ИЗВЕШТАЈИМА ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

(НАСТАВАК)

6. Администрација.

О административним пословима наше народне школе у извештајима школ. надзорника у опште се говори врло мало, а многи о том ништа и не говоре. Томе има два узрока: Први је, што се преглед административних послова оставља после испита, а испит траје до времена ручка, или до мрака, те се по испиту све остало прегледа трком, или се и не прегледа ништа, него се само забележи оцена и статистички подаци, па се креће на ручак или вечеру. Други је узрок што се тачно и не зна шта све учитељ мора, а шта не мора имати и шта надзорник треба да прегледа.

По оме, што је до сад законом и наредбама прописивано, а што није званично укинато, у свакој школи треба да се нађе:

1. Списак деце за I разред (извађен из црквене књиге, а на њему да се види коју је децу одбор у ђаке уврстио, и да је то окружни шк. одбор одобрио, а децу лекар прегледао).

2. Уписна књига.

3. Дневник школски.

4. Списак школских ствари, намештаја и учила.

5. Списак књижице школске, ђачке и за народ, ако је има.

6. Деловодник и званична акта која уз њега иду.

7. Записници школ. одбора.

8. Школски буџет, рачуни и дневник благајне.

9. Летопис школски.

10. План лекција и дневник рада.

11. Књига о индивидуалним особинама ђака.

12. Књига о казнама ђака.

Све ово до броја 9 води се с више или мање тачности код сваке школе, а ово под последња четири броја ретко или никако. Међутим готово ни један надзорник не говори у извештају свом о свему овом. Види се, да је ретко који надзорник, прегледајући администрацију, тражио да види све оно напред побројано. Да бисмо се о овом уверили, ми смо, осим извештаја, гледали и листе учитељске, у којима су у 14. рубрици, надзорници требали да бележе податке о вођењу администрације. Али тамо нисмо могли наћи никакве тачности. Јер тамо н. пр. само пише: Јесте, Јесте, Није, Није све, Дневник рада није, а остало јесте, Књигу индивид. особина није, остало јесте и т. п. А по таком бележењу не може се тачно знати шта су учитељи водили, а шта нису. Јер, кад се н. пр. каже: Дневник рада није, остало јесте, то значи да је тај учитељ водио све остало од напред побројаног у 12 тачака; а и сувише је невероватно, да је тај, који није имао дневник рада, водио дневник ђачких казни, индивид. особина и др. Или, кад се у тој рубрици нађе само: „Јесте“, то би требало да значи да је вођено све, а сви знамо да се у опште у Србији данас не воде она четири последња.

За ову нетачност у извештајима не мислимо осуђивати надзорнике. Тачност у овоме од њих не тражи се ни оним што је штампано у учит. листама, нити упуством министровим. Јер у упуству се не именује шта све надзорник има да прегледа од администрације, а у 14. рубрици уч. листа само стоји: Је ли наставник уредно водио разредне књиге: Дневник ученичких изостанака и оцена, Дневник школског рада, Књигу о индивидуалним особинама и др. Шта се разуме под оним „и др.“ то је остављено да тумачи како ко хоће.

А све ово дошло је отуда, што су се наредбама заводили, а прећутно укидали прописи о плану лекција, дневнику рада, бележењу личних особина и казни и записивању у летопис. Наредбама се то тражило од свих учитеља, али једни нису могли, други нису хтели, а сви су се на то жалили и протествовали, те је просветна власт прећутно одустала од ранијих захтева и пустила да води ко хоће и може.

А то је, мислимо, погрешка. Ако се увидело да не треба, или да се не може, онда је то требало отворено признати и отворено укинути. Јер овако је ружно: наредба о вођењу дневника рада, казни, особина и др. стоји у важности и надзорнику се налаже да упита учитеља је ли то водио; а кад учитељ одговори: нисам, ни надзорник, ни министар му не рекну ни треба да водиш, нити не треба да водиш, него само слегну раменима.

Ми мислимо, да питање о овом треба извести начисто, па да се зна тачно шта и како учитељ треба да води од административних послова. Или бар да се одреди: шта мора, а шта може, ако хоће. А кад се то и тако буде пречишћавало, онда би требало учинити ове измене:

1. Са уписивањем ђака у I. р. у мају месецу треба спојити и то, да се крајем шк. године тачно зна колико ће одељења бити у тој школи идуће године, па за време одмора спремити све што треба за нова одељења; а да се у будуће не дешава, као што се сад дешава (па и у самом Београду) да се тек у почетку школ. године гледа колико ће бити одељења, да се тек онда нова одељења отварају, за њих локал и намештај тек онда тражи и т. д.

2. Уз списак књижице треба завести и бележење ко је кад, шта узимао на читање, те да се види је ли књижица та била форме ради, или је коме и колико служила.

3. Уписну књигу и дневник школски треба удесити боље и практичније тако, да дневник буде књига мања, спретнија, а уписник да има више и тачније забележене податке о сваком ђаку.

4. План лекција и дневник рада није лако водити по ономе како се било почело пређе; а није ни потребно онако и онолико опширно. Довољно је наставно градиво из програма поделити на недеље (у крајњем случају на месеце); а оно што је предавано, довољно је ако се на крају недеље забележи макар најкраће. И према томе ово не треба звати дневник него *недељник* рада.

5. Личне особине и казне ђачке по ономе како се пређе почело шаблонски водити, одиста је бесмислица. Али сам тај посао није бесмислица. Треба само учитеље упутити како ће *прво ђачке студирати*, па онда опажања о њима бележити, а не само тражити да се о сваком забележи његов опис, као да су то мртве ствари, које треба само видети, делове им пребројати, па записати.

6. Летопис школе свакако треба водити, али у њега бележити само важније, а не тек шта било и како било.

7. Што се тиче осталих административних послова (учитеља, управитеља, шк. одбора и благајника) то би шк. надзорници при прегледу требали да побележе све што се нетачно или неумешно води, па на скупу учитеља да изнесу и покажу како треба и утврде да сви воде исте послове једнолико.

8. Уза све ово треба захтевати још, да учитељи пишу све, ако не особито лепо, барем правилно и читко. Јер врло је ружно ово, што се данас може видети код многих учитеља и учитељица, који пишу тако да им се не зна које је *о*, које *а*, *м* или *ш*, и да им не можете лако прочитати имена и презимена ђачка, која су написана у уписнику, дневнику, па и у оном парадном списку испитном.

Осим овога, на овом месту морамо изнети још нека онажања, по надзорничким извештајима и прилозима који су уз те извештаје послати министарству.

Статистички подаци неких шк. надзорника нису брижљиво и тачно бележени, те се понегде не може да зна тачно бројно стање ђака уписаних, и на крају године; не слажу се суме које се морају поклапати, неки нису сабрали све рубрике које је требало и т. д. Рубрике о броју разреда, одељења и наставника неки надзорници су тако попуњавали да се тешко човек може разабрати и у тим малим бројевима. Н. пр. школа је са 4 разреда и једним учитељем, а у рубрикама су забележене 4 црте (мислећи на 4 разреда), те излази као да су у тој школи четири учитеља; учитељице мушких школа бележене су у рубрике женских школа; женске и мушке школе, варошке и сеоске, нису одвајане као што је у штампаним напоменама на бланкетима лепо објашњено и т. д.

На све то требали би у будуће шк. надзорници више пажње да обрате.

Али све ово је мало према ономе шта би се имало да говори о листама појединих учитеља, које надзорници попуњавају и шаљу уз извештаје. Читава студија би се могла написати о том како су неки надзорници различно разумели и различно попуњавали оних 16 рубрика у листама појединих учитеља. Али би за ово требало пажљиво прегледати свих 2500 учит. листа. Ми то нисмо могли, нити нам је то овде задатак; али из онога, што смо краћим прегледом повећег броја листа запазили, учинићемо ове напомене:

Пада у очи да у многим учит. листама стоји горе забележена одлична оцена успеха, а доле у рубрикама где се бележи какав је учитељ радник, како је васпитање и знање ђачко, како је шта учитељ обрадио, ту се наводе такни подаци, да она петица горе мизерно стоји. Горе одлична оцена, а доле детаљи који не казују ништа одлично, или чак изрично петицу паралишу, а једно и друго писала је иста рука, истог човека и на истом листу хартије!.. Има и обрнутих примера: да је неком забележена оцена повољна, а детаљи у рубрикама учитеља или учитељицу представљају као и оне који су добили одличне оцене, па негде има и по нечег бољег него код петичара.

Кад се у опште узме како се попуњавају рубрике у листама учитељским, онда се види, како се на многе дате оцене и на многе податке у листама изложене, не можемо ослонити. А неке рубрике су опет такве, да је надзорнику незгодно или немогућно дати тачне податке. Зато би требало ове учитељске листе удесити друкче, практичније и прегледније, а надзорнике детаљно упутити како да их попуњавају.

И обрасце за статистичке податке требало би удесити мало практичније.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

А да би се удесило боље и практичније не само ово за статистику и учит. листе, него и све друго што је напред побројано односно административних послова, требало би набавити све различне обрасце школске администрације из неколико страних држава, па видети шта су и како смислили они који су на том послу радили много дуже и више од нас, па тек онда према томе што су други већ упростили и практично удесили и према нашим потребама удесити како код нас да буде.

Ако би се слали наши учитељи и професори на страну ради изучавања уређења надзора и школа страних држава (о чем ћемо на другом месту опширније говорити) њима треба ставити у дужност да и ово проуче и потребне обрасце прикупе и донесу¹.

Осим овога, имали бисмо да учинимо још и ову напомену:

Кад се прегледају садање учит. листе, човек мора да зажали, што неки онде изложени подаци нису изнети у неком прегледу за целу Србију. Н. пр. зашто се не би по учит. листама изнело колико у сваком округу има учитеља и учитељица са свршеном учит. школом, богословијом, в. ж. школом и т. д., колико с положеним испитом и без истог, колико сталних, привремених и заступника, колико њих знају који стран језик, колико их је с којим годинама службе, с којим платама, колико их је било који су радили и у продужним школама, који су имали шк. баште, радили у зем. задругама и т. д. Све ово да се сад вади из учит. листа, тешко је, а надзорницима не би било тешко извести такав преглед, кад би се штампало какав нарочити образац за ове податке, и кад би се тражило да сваки по листама својих учитеља ове податке повади и рубрике попуни. На тај начин би се добио леп и пун интереса преглед учитељског кадра, његове спреме и делатности.

II. Унутрашње уређење.

1. Наставни план и програм.

Четири је године како постоји садањи закон о народним школама, а наставни план и програм још нису доведени у везу са истим законом. Оно, што је требало према новом закону прерадити, није тако велико, те се по старом програму могло и даље радити; али је ипак требало то до сад свршити тим пре, што сви одреда тврде, да овај програм није добар.

Но и овде се осведочила она истина: *лако је казати шта не ваља, али није лако створити место тога друго, боље.*

За ово неколико година сви учитељи и школ. надзорници тврдили су да наст. програм не ваља; али се не јави нико, да изнесе нешто

¹ Школски Музеј био је почео да прибира збирку тога и нешто је било прикупљено.

боље. Свега се јавило неколико покушаја у том правцу; али се и у њима не истаче ништа особито. Негде је било по које зрнце новог и бољег, али је било и тога, да се место старог лошег, изнесе ново горе, а најчешће се срећемо с тим, да се садање само осуђује као посве рђаво, али се не износи шта и како треба боље да буде, или, ако се упусти у изношење тога „сасвим новог“ и „много бољег“, оно излази да је „опет исто, мало друкче“.

Ево какве мисли налазимо у извештајима надзорника и учитељских конференција о махнама садањег програма и о изменама истог:

Програм има махна и треба га променити.

Програм је утрпан и велики.

Програмом треба истаћи циљ само писменост.

Програм треба да је исти за прва 4 разреда, а за два виша различан према разним местима различан.

Треба програм удесити према месним приликама и потребама.

За овај крај (Крајину) треба специјалан програм.

Програм је овако претрпан зато, што су га радили људи, који не познају основну школу, па је сваки из свога предмета уносио што више.

Треба програм више детаљисати, јер се овако многи губе у опширности; а да тога не би било, треба све до ситница детаљисати.

Програм за целу Србију треба да је само нормалан, т. ј. да садржи само опште одредбе о наст. предметима, циљу, градиву, броју часова и т. д., а детаљисање треба оставити да израђују учитељска већа са надзорницима, према потребама свога краја.

Исти програм треба за све, па и за све продужне школе.

Треба друкчи програм за варошке, а друкчи за сеоске школе.

Програм треба да је краћи.

Програм треба скратити, неке предмете узимати само уз штиво у читанкама.

Програм не само да није велики, ђаци не само да нису преоптерећени, него је знање сведено на најнужније потребе тако, да се ниже спуштати не сме. Пређе су се у школама решавали најсложенији задаци, а сад се избегавају и најпростији. Не треба ићи у крајности; ђак треба да зна бар онолико колико треба за живот.

Са једне учит. конференције надзорник прилаже детаљно написан предлог за нов програм (једини такав напрт и има у овогодишњим извештајима), у ком видимо ово:

Број часова је повећан са 13 и ако је изостављен ручни рад, а гимнастика, цртање и певање смањени на 1 час недељно. „Ако се примети да је много — вели предлагач — боље је да ђаци у школи раде више, него да базају по улицама“. (То је одговор на данашње тврђење већине, да су деца наставом преоптерећена!)

У детаљном прегледу овог нацрта програма видимо, да је углавном све исто што и у садањем програму, само мало испретурано, па је, бајаги, то ново. Стварно ново је само ово: Да се у III раз. учи само свој округ, у IV остали окрузи „као и свој округ“ (ништа краће!); а „о другим српским земљама само напоменути“. (То у времену кад се о целом Српству мисли и сједињењу тежи!). Из познав. природе у III раз. само о човеку, у IV раз. исто из садањег програма без одељка о човеку. Из вештина исто што и сада, с том само разликом што су часови преполовљени и што се о певању ништа и не говори. Изостављене су поуке за домаћице, а унете моралне поуке и из њих је програм: само голо моралисање о лепом понашању и т. под.

Цитирали смо мало више из овог програма, што је то једини детаљисан нацрт у надзорничким извештајима, који је саставио један учитељ и на конференцији прочитао, а на њега нису ставили примедбе ни надзорник, ни учитељи чланови те конференције, те изгледа да је то и њихово мишљење.

Даље ћемо наводити само главније мисли које су се истакле на учитељским конференцијама о измени настав. програма.

Геометрију и природне науке треба изоставити, земљопис на другој основи (не каже се којој и како), писмене саставе више обрађивати.

Мање граматике, више писмених састава.

Упростити програм у корист срп. језика и рачуна.

Из хришћ. науке избацити стари завет, из срп. језика избацити граматiku, а више радити писмене саставе; геометрију избацити, па само да остане нешто о срачунавању запремине и површине; природне науке свести само на оно што се може показати на човечјем телу; пољопривреду према месним приликама, словенски језик избацити.

Из хришћ. науке избацити што је легендарно и што нема ни етичке, ни дидактичке вредности, у срп. језику да је главно штиво и писмени састави.

У програму треба главно да буде писменост и развијање родољубља; из хришћ. науке изоставити све што је деци нејасно; из природних наука изоставити што је деци познато, па више о човечјем телу и природним појавама за које постоје у народу разне заблуде; избор песама оставити самом учитељу, ручни рад изоставити.

Вештинама треба дати више места.

Треба више обрађивати писмене саставе и треба вежбати ђаке у читању разних рукописа¹.

¹ И нама се та мисао некада допадала, а сад се сами смејемо тој својој заблуди. Место да радимо да рукописи буду правилни и читки, ми да се вежбамо, да читамо неправилне и нечитке! То је, као кад би, место грађења добрих путова, вежбали се, да по рђавим балансирало, да се не изврћемо и вратове не ломимо.

Из хришћ. науке треба избацити све контрадикције с другим предметима; избацити граматiku, па више обрађивати писмене саставе; избацити ручни рад и словенски језик, а додати моралне поуке за више разреде.

Из земљописа у II р. место и околина, у III р. окрузи, у IV р. преглед српских земаља; по сликовима је учење незгодно и неприродно.

Програм треба да је за целу Србију исцрпан, а после га могу уч. већа са надзорником скраћивати према месним приликама.

Основна настава треба да буде национална, у њој треба да буде главно срп. језик, историја и хришћ. наука, а споредно природне науке, геометрија, географија (!?), рачун, гимнастика и певање (!?)¹.

Нов програм треба израдити што пре; њега треба да изради главни одбор Учитељског Удружења².

Програм треба израдити према савременим педагошким захтевима³.

Ето, такве мисли и жеље о измени наставног програма налазимо у извештајима овим. А кад критички поглед бацимо на све ово, онда је само једно јасно — сви су незадовољни садашњим програмом и сви траже други, бољи. Али какав треба да буде тај други, па да буде бољи, то је непречишћено и ако се о том говори већ толико година. А није пречишћено зато, што се није ни пречишћавало како треба. Сви смо критиковали и изналазили махне садашњем програму, а мало се ко трудио да смисли друго боље. И ко се у том правцу потрудио, он је само за две-три партије из програма смислио ново, па је веровао да ће тиме већ све бити преображено.

У опште за критиковање и налажење махна било је радника много, а за стварање новог и бољег сувише мало. Ова појава није усамљена; она је само сагласна с другим радом нашим у нашем садашњем државном животу, где на све стране видимо како је у критиковању и налажењу махна другима много паметних; а кад они сиђу, ови на њихова места дођу, онда и ови као и они.

Зато, ако се хоће да добије нов, одиста бољи наст. програм, треба, после досадашњег самог критиковања, засести на озбиљно мислити шта и како треба мењати и чиме новим старо замењивати. И не само мислити из своје главе, не цедити само свој мозак, него се ко-

¹ Дакле, развијати патриотска осећања, а географија и певање су споредни и непотребни; гимнастика такође не вреди много, јер здравље и телесна снага Српству не требају, све ће се постићи врућим срцем и — језиком!

² Пре 3 год. г. министар просвете је тражио да му глав. одбор Уч. Удружења изради нов програм, две године су радили зборови и глав. одбор на детаљима програма, а треће год. истакнуто решавање у начеду, па је и то скинуто с дневног реда и опет се неко нада хитној изради истог посла од истих људи!..

³ Фраза која каже све и — ништа.

ристити и оним што су други из својих мозгова исцедили дугим проучавањем и искуством, не само код нас у Србији него и на страни.

Чудновато је одиста, да за ово неколико година, како се говори о изменама програма, нико се не нађе да прибере наставне програме народних школа из 5—6 разних држава, и то да проучи, па према томе и према нашим приликама и потребама да смишља нов наставни програм. Сваки је од нас само гледао наше и уздао се само у намет своју. Због тога, што је било непаметног преношења нечег из др. земаља, или, још пре, што се *није умело* пренети и за наше прилике подесити, ми смо ударали у другу крајност, па као Кинези нећемо да чујемо како други раде, него само гледамо у „наше прилике и потребе“, само очима нашим и намећу нашом. Угледајући се на рад др. културних народа ми смо боље наоружали војску, усавршили занате, трговину, пољопривреду, и све друго, па зашто не бисмо исто тако и народне школе усавршавали? Зар су наша деца сасвим друкча од деце целог света, и зар су те „наше прилике и потребе“ тако особите, као да смо на другој планети?

Те заблуде треба се отрести.

Има још једна, ако не цела, оно полу-заблуда наша. — За наше народне школе и за педагошке ствари у опште само гледамо у Немце. То је дошло отуда, што су се готово сви наши педагози школовали у Немачкој. Међутим, ако су Немци у том међу првима, нису они баш сву мудрост посисали. Можда код других народа има нечег, што је за наше прилике и потребе подесније и боље. Зато треба проучити све, па онда узети што је за нас најбоље.

То је о изradi новог наст. програма, а сад да се вратимо на још неке опаске, које смо запазили по извештајима надзорника и учит. конференција.

На програм се баца кривица и за по нешто, што до програма није кривица. Јесте програм у нечем велики и опширан, али ту опширност често увећавају сами учитељи тиме, што неће или не умеју извесно градиво краће да обрађују. Шта је н. пр. крив садањи програм што су ђаци данас преоптерећени наставом из земљописа? Ону масу имена, коју деца уче, није унео програм, него рђаво схватање и извођење програма. И ма како изменили програм, о Србији се мора учити, па се опет могу и по том новом програму учити исто овако многа имена, а мало онога што треба и онако како треба.

Још је интересантнији пример с писањем. Као што се из напред наведеног види, сви траже да се више обрађује писање и писмени састави. То се одиста данас мало обрађује. Али за то није крив програм. У програму је доста и добро прописано о том, али се не врши онолико и онако како програм каже. Учитељи не обрађују како про-

www.uns.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

грам тражи, надзорници им то не мерејају, бележе петице и где је www.писанье најружније, где писмених састава и нема; а овамо и једни и други траже да измена програма поправи писање и писмене саставе. Шта ту вреди мењати програм, ако се опет не буде вршило онако и онолико као што у програму пише?

Још о једној ствари треба овде говорити, а у извештајима нисмо нашли о том ни помена. То је о наставном плану или *броју часова*.

Видели смо како онај један тражи да се број часова повећа. Но то није озбиљан предлог и томе се нико неће придружити, кад је опште уверење, да је младеж наша данас преоптерећена школским послом и да то штетно утиче на њен телесни развитак. Али се мора констатовати, да *ни половина наставника* (и учитеља и професора) *не гледају на то, да им ђаци раде онолико часова, колико закон прописује*. Не мислимо само на оне, који не држе редовно своје часове, или у почетку године часове смањују, а пред испит их удвојавају; него баш и на оне, који у школи тачно држе одређени број својих часова. Многи од ових после часова задају толико задатака деци, да она код куће морају радити још сат-два; или у школи предавањем објасне тек надвоје-натроје, па оставе ђацима да то из уџбеника после сами доуче. На тај начин број часова се знатно увећава. И ђаци су стварно оптерећени наставом не 20—30 часова, него 40—50 часова недељно. А онда излази као да је закон осигурао одмор само учитељима и професорима, не и ђацима. Јер после школских часова само наставник иде да се одмори, а ђак има код куће још да ради погурен над књигом и писанком. И овај смањени број часова, који је учињен у интересу здравља омладине, у огромној већини је изигран.

Да од тога има штете, казују нам ова бледа, испијена лица школске деце.

Али има у том и једна друга неправда: Многи наставници на тај начин и таким радом бриљирају на испиту успехом. А тај сјајни успех није створио њихов труд, него ђачко издирање и сатирање, или краће речено: ђачки труд, а учитељев више пруг него труд. Јер код ових наставника ђаци много више науче сами, читајући уџбенике и радећи домаће задатке, него слушајући предавања свога наставника. И оваки учитељи успехом „својим“ често бацају у засенак раднике савесне и вредне, који тачно часове држе и на њима савесно и ревносно раде.

Зато при измени наставног плана и програма треба и ово имати на уму, па број часова и наставно градиво одредити онолико, колико се може и треба да обради са школским часовима и правилним радом.

Шта још треба имати у виду при изради новог наставног плана и програма видеће се из одељка, који иде за овим и у ком се говори о добрим и рђавим странама данашње наставе.

2. Настава.

По великом броју одличних оцена изгледа да у Србији настава одлично стоји; а по напоменама и замеркама, које већина шк. надзорника чине, далеко смо од тога. Од стотине надзорника само десетина њих у свему су задовољни наставом и постигнутим успехом, а остали су више-мање незадовољни и ако су и они давали многе петице.

Ми ћемо овде навести шта о том кажу једни и други.

У извештајима оних, који су наставом задовољни, каже се:

Знање ђачко је поуздано и нигде се не премаша граница ученичког схватања. Примена знања је добра. Поклања се пажња вештинама: писању, цртању, певању и гимнастици.

Све је хармонијски обрађено, ученици лепо одговарају и све разумеју. Писменим саставима је доста пажње поклоњено.

Предмети су хармонијски обрађени, ђачки одговори су јасни и тачни; на питања одговарају сами без ичије помоћи; у саморађи су довољно упућени. Наставници се труде да све очигледно преставе и објасне. Одговоре прати учешће душе. Склон сам веровати да је све постало ученичка својина.

Настава је на савременој основи. Успех је бољи код ученица него код ученика.

Постигнут је свуда несумњив успех.

Скоро сви учитељи овог краја су старији, опробани радници, који поред спреме имају и добар метод, те су сва предавања изводили, придржавајући се строго прописаног плана и програма, служећи се увек очигледношћу. Увек се пазило да сви предмети буду подједнако обрађени, а ни један није запостављен нити на штету другог обрађиван.

Наставни предмети већином су подједнако обрађени; успех је поуздан; ђаци на много места одговарају на питања учитељева и надзорникова лепо, но негде се мора запиткивати више док се одговор добије; механизма нисам нашао.

Ученичко знање је поуздано; уверио сам се да ученици умеју стечено знање да примене; настава је била и васпитна.

У настави су строго примењивана дидактичка начела (сем 3—4 случаја); писмени састави и цртање су у исправном стању.

У извештајима оних школ. надзорника, који нису наставом задовољни, поред замерака које они чине о предавању појединих предмета, што ћемо навести после кад о том буде говор, налазимо оваке опште напомене:

Вербализам је свуда. Зашто? Учитељи су се сами тако школовали. Њима је само говорено и они су слушали; сад они говоре, а њихови ђаци слушају; ни они нису ништа гледали, па не умеју ни својим

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

ђацима ништа да показују. Да би се окренуло на боље, треба прво у учитељским школама друкче предавати.

У већине школа преовлађује формализам, ређе механизам. Главна пажња дата је дидактичкој страни, етичкој много мање.

У школи се само саопштавањем и понављањем уче извесна знања и вежбањем се спрема да се на испиту на извесна питања извесни одговори дају.

У настави данас није механизам, али је извесно механизирање.

Данас већ и неки учитељи не крију, да уче ђаке за испит и да не раде интензивно у почетку године (*кад су деца баш најодморнија*), а да зашну при крају године (*кад су деца већ заморена*). Очигледност је занемарена, све је само причање и слушање, јер су школе празне куће. У знању ђачком види се нејасност и невезаност. Више се гледа на квантитет него на квалитет датог знања.

Кад неспреман човек баца поглед на наставни рад у нашим нар. школама, њему се мора учинити да је тај рад у истини правилан и да даје одличне резултате. И одиста тако је лајичко мишљење. Али, кад човек од *струке* загледа, он види да се све ово креће по површини, а врло мало залази у дубину, у суштину самог наставног градива. Ипак сам нашао и наставнике, који су схватили дух новије дидактике и код њих је било милина слушати она промишљена питања и складне ђачке одговоре.

Нема више старог механизма, свуда се почиње познатим; али, пошто је програм велики, то се учитељи журе и место да се знање уноси индуктивним, оно иде дедуктивним путем; отуда се више задовољава речима и отуда вербализам.

Скоро у половини школа овога среза није ништа рађено. Ученици IV раз. изашли су из школе тако, да не знају читати ни писати. У др. школама је рађено, али површно. Само су се 3 учитеља одликовала.

Овакав систем рада је више шаблонски; хоће се само знање, а васпитање је споредно; ово је дошло отуда, што се непрестано само тражи знање за живот потребно, па сви гледају само на то.

То су важнија мишљења, која се налазе у надзорничким извештајима о садањој настави у нашим народним школама. А, као што се из тога види, мишљења су о истој ствари различна, често сасвим супротна. Тога бисмо нашли и више, кад би сад узели да упоређујемо шта су о школама и учитељима истог среза казали надзорници ове године, а шта су други казали прошле и пређашњих година; кад би упоредили шта се каже у овим извештајима, а шта у учитељ. листама уз њих приложеним, или кад би упоредили дате оцене са даљим кондуитисањем и т. д. Али то нам овде није потребно. Доста је то, да су мишљења различна.

А на које се можемо више ослонити? Можемо ли се ослонити на оне, који веле, да је у настави све очигледно показивано, кад сви видимо школе празне, те се у њима нема шта показивати, а ван школе се ретко излази? Можемо ли поверовати да је ђачко знање поуздано и трајно, кад видимо, да се после школовања тако много и брзо поборава? И можемо ли се ослонити на тврђење, да су сви предмети подједнако обрађивани, кад знамо, да се готово свуда вештине запостављају?

Ми мислимо, да се на мишљење првих не можемо много ослонити не само што је других много више (10 : 90), него што ови други своје мишљење поткрепљују детаљима и разлозима, док први тако што не износе. И ми не знамо, да ли они први одиста нису све видели, или су намерно пред стварношћу зажурили; да ли за боље и не знају, или држе да чине услугу школи, учитељству и држави кад све хвале. Ми мислимо да тако хваљење успављује и задржава културни развитак. По такима би се и данас у школама учио часловац и псалтир. Напредак просвете и културе у опште крећу они, који истину умеју видети, па је не прикривају и који размишљају о том како би, и оно што је добро, могло бити још боље.

На првом месту је, дакле, потребно знати истину праву. Јер кад се истина зна, онда се добро може чувати, а лоше поправљати; без тога се могу чувати обоје, или чак лоше добру претпостављати.

А да би видели право стање наставе народних школа, изнећемо о сваком наставном предмету шта надзорници у извештајима говоре.

Хришћанска наука.

Једни надзорници веле, да су нашли све лепо обрађено; успех је у свему задовољавајући, ђаци лепо одговарају на питања и причају течно; у душу децу су усађена морална и религијска осећања и т. д. Други замерају што се учење много ослања на уџбенике. Трећи кажу, да се учило више по причању учитељевоу.

То су запазили они који су гледали само спољашњост, а у суштину, нису дубље залазили. Они пак, који од наставе не траже само форму него и стварну садржину, чине оваке напомене:

Истина се грађа из хришћ. науке лепо прича, али је то само успех дидактички. Догматске поуке се изводе махом наивно, а библијска грађа се само исприча. Све се своди само на то, да се зна; а од осећања ни трага. Међутим, овде није главно да се зна, него да се осећа, да се у души покрену морално-религијска осећања, да се изазове тежња и воља ка оном о чем се говори. А овде се обрнуло, па је постало главно, да се лепо прича и да се узгред мало и осети, или да изгледа тако по речима изговореним.

Вреди поменути још и то, да су многи надзорници запазили како се у молитвама погрешно уче и изговарају поједине речи. Интересантан пример наводи један надзорник, који је нашао учитеље богослове, који су неправилно превели и објаснили неке молитве и да су то боље од њих обрадили учитељи небогослови. Ово је један прилог више против оног да свештеници буду нека контрола учитељима у предавању хришћ. науке; јер се из овога види да свештеникова спрема и у овом послу може бити испод спреме учитељеве.

Словенски језик.

По садањем закону треба црквено-словенско читање да се учи уз хришћанску науку; а по пређашњем је то било уз српски језик. А како програм није доведен у везу са законом, то се под законом садашњим учи по пређашњем закону и програму. Уз то је држава штампала уџбеник овог предмета тако велики и опширан, као да се сам предмет предаје одвојено и да има повећи број часова. А ово је изашло противно закону и садашњем и пређашњем. Јер и пређашњим и садашњим законом није се хтело ни овако много, нити овако одвојено учење слов. језика.

А овако великим уџбеником хтело се нешто много, па се у ствари добило и сувише мало. Јер готово сви надзорници констатују, да се словенски језик учи мало, а на многим местима је сасвим *изостављен*.

Из напред наведенога видело се да многи траже да се словенски језик избаци из народ. школа. И ми мислимо, да се тумачење словенског текста уз молитве и црквено певање може чинити и без учења словенских слова и словенског читања. А ако се хоће баш и да деца познају словенска слова, онда се може додати један мали одељак у уџбенику хришћ. науке или у читанци IV разреда.

Српски језик.

Овом предмету кроза све разреде дато је највише часова и свуда му се највише пажње поклања. Али свуда није једнако обрађиван. Нарочито нису свуда једнако обрађивани поједини одељци овога предмета. Јер овај предмет обухвата: читање, објашњавање садржине, граматику, декламовање, писање и писмене саставе; а све ово се и сувише неједнако обрађује; прво и које-како, а последње свакојачко, негде никако.

Само неколико надзорника кажу да су нашли *све* обрађено како треба и они н. пр. веле: Читање је лепо, причање такође, граматика добра и све је по програму свршено; чита се лепо, објашњавају се теже речи, поуке се не изводе механички и шаблонски него с размишљањем и учешћем душе и т. под.

Остали надзорници чине оваке напомене и примедбе:

Читање, објашњавање садржине и граматика. — С читања се одмах прелази на граматику, објашњавање садржине се често прескаче; а, чим се не обраћа довољна пажња на садржину, одмах се више греши у читању. Не објашњава се довољно значење појединих речи и израза, а ово је потребније него граматика. Прича се негде својим речима, а негде се прочитано понавља скоро истим речима. Чита се добро, али се не развија довољно воља за читањем, не буди се оно осећање потребе за читањем.

Читање је доста течно, али о лепоти нема ни говора; негде иде до досаде.

Грамматика се ради мало, али још мање би требало. Сад је граматике мање него пређе, али се и сад више полаже на анализу и дефиниције него на примену у говору, обртање једног облика у други и т. под. Неки сматрају граматику као неку гимнастику мисли, па децу оним дефиницијама и анализом само премећу.

Једни су више обрадили граматику, други гледају више на препричавање.

Од читања су учитељи начинили два предмета: засебно се чита ради читања, а засебно прича ради причања. Што ђак прочита, не уме увек да искаже и да објасни, ако то није учено за причање. Оно, пак, што се учило за причање, обично се не чита добро, него се брза и греши, јер се навикло на причање и зна се унапред шта долази. А само причање је на више места управо неко читање без књиге.

Оригинално мишљење истиче један надзорник. Опазио је, вели, да неке изразе у читанкама ни учитељи не разумеју, па предлаже, да се уз читанке дода и један коментар, у ком би се објаснили сви тежи изрази. Чудан предлог! Место да тражи, да се из деџјих читанка избаце такве речи, које ни учитељи не могу довољно разумети, он предлаже коментар. Зар се морају такви изрази уносити у читанке основне школе? Нека су то и најлепши књижевни изрази, зар се морају деца мучити да их схвате, кад им се може и лакшим изразима исто то казати?

Још треба додати, да се и данас на више места налази срицање у првом разреду: још се налази, да ђаци прво у себи прошапћу слово по слово, па онда јурну преко целе речи, накарађујући дуже и теже речи; а трагови таквог почетног читања опајају се после и кроз све старије разреде, па ипак се то не сузбија, него га има чак и у Београду, где су све старији и одлични учитељи и учитељице.

На послетку морамо истаћи једну ствар, која нам је пала у очи кад смо све надзорничке извештаје прочитали. Скоро ни један надзорник не истиче потребу, да се разним наставним средствима објашњава садржина онога што се у читанкама чита, него сви највише што траже, то је, да се *речима, говором, устима самим* више и боље

www.slves.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

објашњава садржина. Изгледа, да су разна наставна средства за очигледно показивање и објашњавање потребни за познавање природе, земљопис и др. предмете, а за читање је доста кад су ту читанка и учитељева уста. Међутим читаве збирке слика и предмета разних треба имати уза сваку читанку појединих разреда; а наше су школе — празне куће.

Декламовање се махом узима мало и слабо се обрађује. Садржина се не објасни довољно и не образложи се где треба јаче, где слабије. брже или лакше говорити и *зашто* тако треба; не удешава се мењање гласа према садржини; не чује се у декламовању говор обичан само улепшан, него декламовање излази као неко певање, и то горе од певања, јер се у певању мењају мелодије, а у декламовању се разне песме говоре све по истом калупу. На тај начин често изађе да се узвикује, где реченице казују нешто што је тихо било, и обратно, да се глас спушта где садржина казује нешто јаче и бујније; или се мисли веселе и тужне подједнако исказују и т. д.

Неразумљиво је још зашто се за декламовање узимају баш само стихови, само песме? Зашто се не би декламовао и какав леп прозни састав? А баш зато, што се код нас декламовање стихова накарадило и извргло у неко нарочито неприродно говорење, треба узимати и декламовање прозних састава, не би ли се пре увидело, да је декламовање обичан говор, само лепше и вештије, (али опет природно) исказан.

Писање и писмени састави. — Само су неколико надзорника у опште задовољни успехом из писања. Остали су само код појединих учитеља налазили писање лепо обрађено, а код огромне већине учитеља и учитељица је писање слабо обрађено, негде и сасвим занемарено.

Још горе од обичног писања стоје писмени састави. То се види из ових примера које узимамо из надзорничких извештаја:

Нигде нисам нашао добро писање; зато га свуда и не износе на испиту, неки га склоне где не пада у очи, (свесни су, дакле, тога да не ваља и стиде се посла свог), или изнесу само „испитне“ писанке. Међутим на испит треба изнети све, да се види цео годишњи рад, поступност и крајњи успех.

Писање је занемарено до невероватности.

Чита се добро, прича се лепо, анализа грам. добра, а масу погрешака начини ђак док напише два реда.

Писмени састави су ругоба над ругобама. Изузетак је само у Михайловцу, који је у свему одвојио.

Писање готово нигде није довољно обрађивано. Често се тек пред испит испишу 3—4 писанке. Писмене саставе нашао сам само у 2—3 школе, па и то је само преписивање из књиге или диктирање. Нема претходне спреме за интерпункцију. Не поправљају се погрешке нигде.

Не корегира се писање, те ђаци и не знају шта им је добро, а шта није. (А осим корегирања треба натерати ђака да сам исто поново напише правилно, те да погрешку јаче запамти и да је опет не чини).

Деца не излазе из основне школе писмена.

У овом срезу свршило је IV раз. 134 ђака, а од њих су 100 изашли без стварне спреме и писмености, они ће убрзо заборавити све.

Писмена вежбања су сведена само на писање реченица на табли или писанки. А није се успело барем толико да се не састављају речи и да се велика слова пишу где треба.

Тако говори већина надзорника. А само код неколицине налазимо н. пр. овако извешће:

Доволна је пажња поклоњена и писању и писменим саставима.

Писмени састави су обрађени доста; извежбаност се види по писању на табли.

Један надзорник вели, да је свуда (у половини једног среза) нашао писање и писмене саставе добро обрађене и да су сви учитељи редовно поправљали ђачке погрешке у писању. Ово би онда био изузетак и једини крај у Србији; али не знамо колико се вере томе може поклонити, кад надзорник друге половине истог среза вели, да у својој половини среза није тако исто нашао; а надзорник другог суседног среза вели: писмени састави су ругоба над ругобама.

Један надзорник истиче мисао, да би се ђаци из суседних школа могли међу собом дописивати, те би се тако изазвало веће интересовање међу њима, и вршило више вежбања; а та би се вежбања могла на крају године изложити приликом држања учитељске конференције, те би се могао видети и ценити успех појединих школа.

Ако се запитамо: Зашто је овако слаб успех из писања у овим школама, којима је главни задатак давање писмености народу и ако одговор на то питање потражимо у надзорничким извештајима, онда ћемо наћи овако тумачење узрока:

Програм је велики, па се не може да стигне све да обради.

Ђаци немају довољно потребног материјала за писање.

Садање писанке нису добре.

Надзорници не поклањају пажње писању, па су и учитељи занемарили оно што им надзорници не цене.

Од ова четири разлога обично се држи да је први најјачи; а по нашем мишљењу први је најслабији, а последњи најјачи.

Ако је програм велики, зашто се не занемари или скрати оно што је мање важно, него баш ово? Како се постигне, да н. пр. из землописа ђачки језик лети ређајући незнатне речице и брда, а рука се у писању миче и посрће као да кола вуче?

Што се тиче оскудице у потребама за писмена вежбања, то јесте једна невоља велика. Обична је ствар, да се у почетку шк. године по

месец, два и више чека за набавку ђачких потреба и за то време се пише врло мало, или баш нимало. Негде се и целе године с тим кубури. Докле се у овом може ићи, најбоље казује овај пример, који наводи један надзорник :

Нашао сам, вели, у једној школи гомилицу писанака и у њима неко дрљање, а не писање.

— Зашто вам је овако писање? пита надзорник учитеља.

— Целе године нису ђаци писали; то су прве и последње писанке, које су пре неки дан написане, па и њих сам ја купио, вели учитељ.

— А што нису писали на табли?

— Нисмо имали креде целе године, г. надзорниче.

— !!

Ми смо напред изложили како нестарење за школске потребе иде до невероватности, а овај пример то најбоље илуструје.

Али се не може порећи ни то, да има ружног писања и тамо, где се у потребама за писање није оскудевало. Тамо ђаци већином пишу сами, обично код куће пишу, а у школу донесу да учитељ прегледа; али он то писање пажљиво не прегледа, нити погрешке исправља, него само „прецрта“ исписано, и нареди да се даље опет напише.

Трећи разлог има доста истине. Данашње писанке одиста су неподесне. Оне помажу, да ђаци пишу сами, без учитељева надзора, увећавају ону досаду писања оним, што се на целој страни пише све исто, то је отуда обично први ред написан најбоље а последњи најгоре, и што је главно, ове писанке упућују *само на преписивање*, а не и на какво самостално вежбање у писању.

Што се тиче оног четвртог разлога, за који рекосмо да је најјачи, он и јесте један од главних узрока свему овоме. И из ових извештаја се види, а из праксе зна се још боље, да већина шк. надзорника на писање и цртање и не гледају. И не траже га, или тек баце поглед, ставе коју примедбицу или напомену; али при бележењу оцене успех или неуспех из писања и не узима се у обзир, јер ту релативна успеха или неуспеха из „главних“ предмета. И зато учитељи обрађују „главне“ предмете, а писање и др. „споредни“ предмети су споредна брига.

Тако су надзорници до сад наставу схватили, то су хтели и до тог су дотерали. Што се на пијаци цени, то се и производи.¹

¹ Један учитељ прича: Уложио сам једне године особиту вољу и труд око писања и цртања. Писање ми је било врло лепо, а из цртања у мојој околини нико није имао ни толико, нити таквих радова. Све сам изложио на испиту. Надзорник и не гледа на то, и ако му стоји ту пред очима. Кад пустисмо децу на одмор, он пролази поред изложених радова ђачких, и ја га задржах речима:

— Ево, да видите како су ђаци писали и цртали.

— А, а! И то сте радили? Е лепо, лепо, рече он, баци поглед преко тога, вадећи дуванску кутију и оде у канцеларију да попуши коју.

Историја.

Већина се надзорника допада обрада историје и постигнут успех.

Нарочито се многима допада течно причање догађаја. Али неки о том примећују, како се то причање много ослања на књигу, по чему се види да се највише из књиге и учило, а иза лепог причања не провирује и осећање о том што се лепо прича. И докле једни веле: учитељи су потпуно схватили задатак овог предмета, други кажу: често се заборавља, да је овом предмету важније буђење осећања, од ређања самих догађаја.

Понеки не умеју равномерно да обраде оно што је програмом прописано, па неке одељке прелазе опширније, а друге краће. Дешава се да последњи одељци остану и несвршени, нарочито ако школа није радила све време. У том случају учитељи би требали сами да скрате програм тако, да се опет пређу сви одељци краће, или да се пређу одељци важнији. А међутим се н. пр. ове године десило, да се у читавом једном срезу крајинског окр. није стигло да пређе градиво из нове историје наше, те се тако у Вељковој Крајини није учило о Вељку и догађајима који су на том земљишту били.

Земљопис.

И за земљопис, као и за историју, већина школских надзорника констатује, како се примећује, да се учи по уџбеницима, па какав је где уџбеник употребљен, тако се и одговара. А како је већина уџбеника само нека номенклатура, то се већином ређају само имена. И као год што је у историји ређање догађаја засенило суђење и осећање, тако у земљопису ређање имена засенило је или сасвим потисло буђење осећања љубави према својој земљи, разумевање земљишта и суђење о узрочности и утицају једног на друго.

Једним надзорницима се допада обрада земљописа и они веле: Може се рећи, да се више не учи земљопис напамет, него с разумевањем; све је рационално обрађено; ученици се умеју оријентисати на мапи; земљопис знају поуздано, чак умеју цртати мале на табли, без гледања у штампану мапу или књигу; нарочито је лепо обрађен земљопис места и околине.

Други надзорници кажу: земљопис се ретко учи у вези с цртањем, и где се мале цртају, то обично ђаци сами после мале прецртавају, а није исто и учитељ при предавању цртао; нема довољно тумачења културног живота; познавање околине учи се за школском клупом; нигде нема нацртане мале места и околине.

Дао ми је петицу и похвално ми је успех, али ми је и данас криво, што бар не погледа људски онај рад, у који сам уложио толико воље и труда. Зато сам после и ја то баталио као и други.

Овако различно мишљење долази нешто од различног схватања исте ствари од стране појединих надзорника; али стоји у истини различан рад појединих учитеља. Но има нешто, што је код свих, или скоро код свих једнако — то је ово учење многих имена у земљопису, а мало оног поређења, истицања лепоте предела, буђење љубави према својој земљи и разумевање односа и узрочности. То се опажа и код оних који су свесни да земљопис треба друкче предавати. Ништа није ретко, да неко осуђује учење многих и голих имена, а у самом предавању и сам се не може тога да отресе. Па и писци уџбеника пођу с тим, да напишу нешто друкче, а опет унесу имена многих ситница непотребних. Саживило се, срасло се са овим, па се мисли: како да не поменем ову реку, оно брдо, ово место, кад сам их годинама помињао у предавањима.

Али од свега биће да се најгоре обрађује онај увод у земљопис. Узме се нешто о месту и околини пре него што се пређе на сликове, али се о том више води само разговор за шк. клупама; ако се и учини који излет у околину, то не учини довољно, а *нарочито се не врши цртање у вези с посматрањем места и околине*, што је основ за разумевање мапа и за даље предавање земљописа.

Да је овако, доказ је то, што су и сувише ретке школе у којима се могу видети цртежи који престављају учioniцу, зграду и двориште школско, место и околину те школе. Нема тога да се купи, па га нема ни у школи. А то и не може да се купује, јер за сваку школу треба друкче, а тако се не може штампати; али то треба да се види у сваком II и III разреду, не купљено, него учитељевом руком нацртано на повећој хартији, или окреченом зиду школском; ако не у 2—3 боје, макар само плајвазом или угљеном.

Рачун и геометриски облици.

С наставом из рачуна већина надзорника су у главnome задовољни али ипак налазе и доста недостатака; а из геометрије ни један није нашао, да је обрађивана у свакој школи и да је правилно обрађивана.

О предавању рачуна налазимо у извештајима оваке напомене:

Види се да није било довољно очигледног престављања, чега нарочито у млађим разредима, може и треба да буде. Не утврђује се добро оно који бројеви чине 10 ($3 + 7$, $4 + 6$ итд.) што за све даље рачунање има велике вредности.

У задацима ђаци тешко сами погоде која је врста рачунања, те учитељи морају да их подсећају и извлаче питањима и подсећањем. Зато је мало самосталности у рачунању; а негде је успех управо мизеран, јер ђаци излазе из школе без спреме да сами рачунају.

Из рачуна је успех понајбољи; али се као црвен кончић провлачи свуда оно ђачко запињање и учитељево подсећање и извлачење. И задаци се мало доводе у везу с оним што је предавано из др. предмета, а такође и са животом свога места. Неки су се учитељи чак чудили зашто да морају знати праве цене на тргу.

Не рачуна се довољно с десетним разломцима.

Много се јури за разноврсношћу: сад се рачуна о једном, сад о другом, сад о десетом и сасвим различном. (А много је корисније о једном послу извести по 2—3 разна задатка, те да се, поред вежбања у рачунању, покаже како у животу може бити овако и онако, и како рачунање може показати шта је корисније и боље).

У рачунању скоро нико не мисли на једну важну страну тог предмета: не упућују се деца, да човечји рад и природу проучавају с рачунске стране, да рачунски онајају и мисле, него се све своди само на механичку страну рачунања.

Рачун се неједнако обрађује: код једног се учитеља узима као главно да се само рачуна што више, а код другог да се прво задаци схвате, те да би их ђаци сами умели радити; код једног се израчунавају и кубне садржине, а код другог се не знају ни обичне метарске мере.

Цифре се махом пишу врло ружно.

Више се писмено рачуна пишући бројеве у реду него потписујући их једне испод других, као што се у животу обично ради и као што је прегледније и лакше. (Изгледа, да се учитељима чини „научније“ кад је у реду написано са знацима између бројева).

О настави из *геометријских облика* налазимо у надзорничким извештајима ове напомене:

Геометрија се учи без практичког мерења. Све се учи шарајући по табли геометриске слике, а не показује се на стварима ни оно, што се ту у школи може показати. Овако предавање геометрије без вредности је.

Негде се геометрија предаје слабо, негде *никако*. Сви „нису стигли“ да и геометрију обраде.

Незнатан број учитеља овог среза предавали су и геометрију.

Од 10 школа само у једној је предавана геометрија.

Геометрија се нигде није предавала у овом срезу.

Не сећам се да сам где год видео геометриске облике, вели један надзорник. (Не сећа се да их је видео, а није се сетио ни да потражи да их види!)

Као што се из овога види у настави рачунања има више или мање недостатака, али се бар ради како-тако; а геометриски облици се предају махом неправилно, или се просто самовољно изостављају. „Нисам могао стићи да и геометрију пређем“, вели учитељ, који бук-

вално узима онај ред у програму. Такви учитељи читају и чланке у читанкама тачно један за другим како стоје у читанкама; а по програму чекају док сврше све из рачуна, па тек да геометрију почну, јер „тако у програму пише“.

Чудновато је ово изостављање геометрије у времену, кад се на све стране говори, како настава у народним школама треба да одговара нашим приликама и потребама. Зар нашем народу није потребно да има мало појмова из геом. облика и да уме најобичније ствари измерити и израчунати? И зар је тешко обрадити ово што је из геом. облика прописано, само кад се појмови просто и кратко изведу, па после у редовном рачунању чешће по што год и из геометрије израчунава? Ма како програм мењали, рачун мора остати и у њему се о метарским мерама мора учити, а уза све то и може и треба да иде и нешто појмова, мерења, рачунања и из геометрије.

И на још нешто морамо овде скренути пажњу читалаца. Напред смо изнели, како се на неколико учитељских конференција подигао глас, да се геометријски облици избаце из народних школа. Откуда је то мишљење? — Није то само тежња, да се настава скрати и упрости, или удеси према тим толико потрзаним „нашим приликама и потребама“, него је то једно просто неразумевање ствари. А, ко ствар не схвата, место да је проучи и прво себе поучи, он хоће да се његов глас у реформама чује и послуша. А његов глас је: бриши то, што не ваља. А ово у ствари само њему не ваља, и не ваља не зато што је одиста без вредности, него што га он не разуме, или не уме да уради. Тако су код нас многе ствари мењане, писане и брисане. Тако су код нас збрисани пређашњи стални надзор и грађанске школе. Место да их проучимо, правилно схватимо и што у њима није добро да поправимо, ми повикасмо: Бриши то, не ваља! Најлакше је плунути, па избрисати, или бацити у ватру што не ваља; али се на тај начин не поправља и не усавршава; тим се путем не крећу напред послови културни.

Познавање природе с пољском и домаћом привредом и основима хигијене.

Овај предмет, као што се види, има назив најдужи, а програмом обухвата највише. И овде закон и програм нису доведени у сагласност. Јер по закону је ово један наст. предмет, а по програму су то три засебна предмета и сваки има засебно прописано наст. градиво. Тиме су озго упућени и учитељи и надзорници да ове настав. предмете схватају и узимају како хоће. И одиста они тако и чине.

То се види из ових примера, које узимамо из надзорничких на-помена у извештајима:

У целој Србији сад је нека пометња у овим предметима. Пређе се учила природа дескриптивно, сад се хоће биолошки, а учитељи у овом нису упућени, па је дошло до збрке.

У једној школи овог среза није позн. природе никако предавано, а у осталима тек по што год, тек да се каже, да је нешто и о том предавано. И ако треба сад предавати по заједници живота, опет се махом предаје о појединим јединкама без везе с другима.

Сви су предмета у главноме добро обрађивани, али пољопривредне поуке су мало где биле у вези с радом у башти; све се свело само на причање.

Познавање природе се своди само на причање. За пољопривредне поуке овај надзорник вели: да се у том не разуме, али је ипак приметио да се и ту само прича; а за поуке за домаћице вели: „канда није обрађивано, јер је само на једном месту нешто о том питано“. (А он није умео, или није смео тражити да се у жен. школама што год и о том пропита, јер се у том не разуме.)¹

Све што ђаци из овог предмета знају, то је из књиге учено. Прича ми н. пр. ђак лепо о каламљењу; а кад му ја дадох перорез и границу, он не умеде да ми покаже то, о чем је лепо говорио.

У мало школа сам нашао из овог предмета по што год од стварне вредности. У башти се слабо шта показује.

Само по негде има каква збирчица и то само минерала. У башти се покаже само каламљење и ништа више.

Негде је из овог предавано нешто мало, а негде баш ништа.

И ако је ово најлавиши и најинтересантнији предмет, опет се слабо и без воље обрађује. Ништа се не показује у школи, а у поље се не излази. Међутим, све што се из овог предмета учи, треби да је уз лично опажање и гледање у природи.

Природне науке најбедније стоје. Све се учи између 4 зида, па и ту без икаква показивања. Природа се учи само помоћу причања. Речи су све.

Учитељи и учитељице задају да се о природи и пољопривреди учи из књиге; а неки су сасвим изоставили све.

Из природе сам нашао по што год предавано само у неким школама; а из пољопривреде нигде.²

Учитељи су видели да не могу прећи све, па су узели само нешто о гвожђу, сумпору и по штогод тако.

¹ Врло је карактеристично ово наивно признање овог школ. надзорника. Он признаје да не разуме, а опет иде у ревизију, да оцењује људе који се од њега више разумеју. А овај пример није усамљен у данашњем нашем школ. надзору.

² И ти, који изоставе пољопривреду и поуке о здрављу, ипак понављају фразу „настава треба да одговара потребама нашега народа“!...

Очигледности нема, за шта је крив програм.¹

Код неких учитеља постоји уверење, да познавање природе и привредне поуке не треба ни предавати, јер се то већ зна.

Пољопривреду сам само у једној школи чуо. (А где није чуо, није је ни тражио).

Тако и томе слично говоре и многи др. надзорници. Само код неколико њих налазимо оваке извештаје:

Све је лепо предавано, нарочито одељак о човеку.

Природне науке се предају добро и с довољно очигледности.

Природа и пољопривреда су добро обрађени. Деца знају годишње време, алате и др. И из поука за домаћице знају све што треба о раду, држању чистоће и др.

Кад се преко свега овога из надз. извештаја наведенога баци критички поглед онда се испољава ово троје:

1. Већина учитеља још не схватају наставни програм овог предмета, а не знају ни сами довољно оно о чем треба предавати, те воде само празне разговоре; само воде разговор о познатоме, а не умеју и ново да покажу и објасне, те се отуда јавља мишљење, да цео предмет треба избацити, пошто се то „све већ зна“, или што нема вредности никакве.

2. И већина надзорника не схватају довољно наставу овог предмета; а из пољопривреде они знају мање него учитељи; те не умеју учитеље упутити где треба; а на испиту се задовољавају оним што им и како им учитељи изнесу.

3. Већина и учитеља и надзорника не знају, или знају, али учитељи неће, а надзорници им и не траже, да при настави овог предмета увек треба да буде посматрања и показивања у природи или наставним средствима у школи, него у школи наставних ерестава нема, у поље се не излази, па се све и сва објашњава само језиком и само за клупом школском.

Цртање и лепо писање.

Готово сви надзорници констатују, да цртање и лепо писање стоје најгоре. Само неколико њих веле, да су нашли успех у цртању и писању задовољавајући; па и ту је питање, да ли је у њихову срезу био успех бољи него код других, или су њихови погледи и захтеви друкчи, те су и с малим или и са лошим били задовољни. Овако се мора мислити, кад се н. пр. код једног надзорника прочита, да је успех из цртања и писања био добар, а даље он сам вели: Бацају скудевали у материјалу за цртање и писање тако, да су негде на-

¹ И за ово крив програм! Тако ми за много што-шта кривимо државу и њене законе и уредбе, а не људе који неће или не умеју да раде.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

писали само по две писанке целе године. А где се целе године написало само две писанке, ту се није могло обрадити све по програму, нити постићи успех добар.

О писању било је довољно говора напред, код српског језика, а овде га опет помињемо зато, што је тако по закону оно стављено још један пут у засебну тачку са цртањем, ма да за ово није било никаква разлога. Јер уза српски језик се, ваљда, не мисли неко ружно писање, а овамо лепо писање. У народним школама било би довољно учити писање *правилно*, па је у томе и писање лепо.

Вреди овде поменути још и то, да је у садањем програму из цртања истакнут циљ и градиво подељено на сваки разред; а за краснопис нема циља, нити се за градиво каже шта је за који разред. Дакле прописано је нешто „тек онако“, па се „тек онако“ у обзир узима, или управо и не узима на ум.

Што се тиче цртања, ту има више материјала за чуђење.

Зна се да деца по природи својој воле цртање; она цртају и шарају где год могу. А у нашим народним школама цртање стоји понајгоре. Значи да школе не умеју експлоатисати, употребити и развити ону деју природну наклоност к цртању, него не предајући занемарују, или невештим предавањем убијају код деце љубав према цртању.

Цртање у опште тешко иде и учитељима и ђацима, али ово не долази отуда, што је то предмет тежак, него што га учитељи не умеју предавати. А за ово опет нису учитељи сами криви, јер им њихова школа није дала више спреме за то.

Кад се овоме дода да су државне цртанке, и писанке са прегледима врло неударне и скупе, да су школске клупе свакојаче; да преко године ђаци често немају довољно материјала за цртање и писање, да је већ „стекло право грађанства“ оно замењивање часова вештина часовима „главних“ предмета и да надзорници при давању оцена гледају на главне предмете, а не и на вештине, — онда се стекло све да имамо овако како је, т. ј. цртање слабо, а место писања лепог — писање ружно.

Вреди поменути још, да неколико надзорника истичу по кога учитеља, који је постигао особити успех у писању или цртању. Али за цртање махом хвале цртање мапа, ређе и слободноручно цртање.

Неки су уз извештаје приложили по коју писанку или који цртеж из школа где им се успех особито допао. А разгледајући ове „особите“ радове, видели смо, да има одиста лепих радова, али има и радова сасвим обичних, који су се неком надзорнику чинили особити, те је мислио зачудиће министра, кад му их изнесе. Не зна човек да ли ово долази отуда што ти надзорници и не знају боље, или у оној маси ружних радова, кад су нашли ове, учинили су им се нешто особито.

Певање, музика и ручни рад.

Узимамо ове предмете овако уједно зато, што су у закону под једну тачку стављени, а они сви немају јаче везе међу собом.

Певање се у народ. школама, у опште узев, понајбоље обрађује од свих т. зв. вештина. Али се из надзорничких извештаја види да је и то врло неједнако. Док је н. пр. код једног учитеља милина слушати певање, дотле је код његова суседа управо досадно слушати. Има и таквог певања, на чију се дисхармонију, вели надзорник, и сами ђаци смеју после певања. Но пада у очи, да се код мањих учитеља и учитељица чешће налази лепо певање, по чему се види да учитељске школе у овоме сад дају бољу спрему него пређе, те ће, изгледа, овај предмет у народ. школама поћи на боље.

Што се тиче музике она је у овај закон ушла као Пилат у Вјерују. Ми управо не знамо зашто је сад музика унета, макар и као необавезна, кад тога није било ни пређе у грађанским школама, а није било изгледа да ће се увести сад, кад се народне школе редуцирају. Ко је то, бајаги, мислио да ће се сад и музика увести, и где су то избијале неке наше музикалне тежње, те им је закон изашао на суспрет?! Па како је овај предмет озбиљно у закон стављен, тако је после у пракси и узет: нигде није било ни покушаја да се и музика предаје, а ни један је надзорник и не помиње у извештају свом.

Али је још чудноватије како је за певање и музику везан *ручни рад*? Мањ само због речи „по могућству“ (у закону пише: „Певање, музика и ручни рад по могућству“). Једно је само тачно: колико се дало могућности за музику, толико и за ручни рад.

Оваком стилизацијом закона мислило се само на ручни рад у мушким школама; а изашло је, да тачно по закону данас није обавезан ручни рад ни у женским школама, јер и за њих вреди оно „по могућству“. Учитељице се, истина, нису користиле овом законском одредбом и предају жен. руч. рад свуда у женским школама; али се примећује, да се на много места томе поклања сад мање пажње него пређашњих година.

Из надзорничких извештаја не види се у колико је мушких школа предаван ручни рад, јер само један помиње, да је нашао у једној школи ђачке радове из плетарства, и један вели да је нашао нешто ђачких радова пољопривредних справа и алата.

Неколико надзорника помињу, да је штета, што је ручни рад у мушким школама сасвим укинут. Један предлаже, да се опет приређују курсеви за спрему учитеља у овом послу, који *доброволно* хоће то да уче, и да им се после осигура извесан хонорар, кад у школи и то предају. Можда би се више надзорника и учитеља изјаснили за ово, кад би се упитали, или кад би смели с тим изаћи после оне пређашње повике на ручни рад.

Чудновато је још, што се не види каква тежња, покушај или напор за ручни рад ни код оних многих учитеља, који су изучили курсеве руч. рада и који пређе беху врло одушевљени за овај посао. Кад то законом није забрањено, него је наглашена могућност, зар ни код њих није било баш никакве могућности? Зар ништа нису могли макар пожевима дељати и зар није било врбе и сламе у њиховој околини? Да ли су они тај посао волели само док су помоћу њега могли добити хонораре и боља места, или су оном повиком и анатемисањем, ручног рада толико заплашени, да се још не смеју појавити с каквим покушајима?

Дечје игре.

У времену кад наш народ приметно опада у издржљивости и телесној снази, кад се при регрутацији војника све више опажа како је народ све кржљавији и слабији, требало би много више пажње поклањати свему оном што помаже телесни развитак. Не само гимнастичка вежбања, него и друге разне спортове треба развијати, и не само код ђака него и код наставника. Јер и код наставника је све мање издржљивости, а све чешће боловање, а ипак они знају после часова само да сврате у кафану („ради новина“) или највише да мало проштетају. Спортovima разним ретко се ко бави, а опадају и шк. баште, где су учитељи на чистом ваздуху имали и телесног рада.

У школама пак, гимнастика је сасвим занемарена. Остало је готово само још оно кретање, које сама природа дечја чини у дечјим играма и несташлудима. У средњим и вишим школама гимнастике и нема, јер је наука све часове разграбила; а у народним школама је програмом дато гимнастици по два часа недељно, али се практиком то узима опет за науку.

И тако у народним школама преко године тек се по неки школски час жртвује за гимнастику и тек се по које вежбање изведе, како би се на испиту и то изнело пред надзорника, ако затражи. Али овом предмету није дато место у закону и програму зато, да би се имало нешто пред надзорником показати, него ради дечјег телесног развитака; а да би телесна вежбања утицала на телесни развитак, она се не треба да врше тек по који пут, него редовно и *преко целе године*. А слободно се сме рећи, да се тако не ради *ни у једној* школи.

Ипак има надзорника који су задовољни оним што су нашли из овог предмета. Други су нашли да је овај предмет сасвим избачен. Неки наводе, како су им учитељи говорили, да то није ни потребно, јер се деца и сама играју и крећу довољно. Они одиста виде све захтеве гимнастике већ испуњене, кад гледају гомилице ђака да се нечим играју. А они нису запазили, како се при том једни ђаци сувише крећу, док се други забију у какав ћошак па мирно седе (а можда је баш

овима потребније кретање); нису приметили како се у тим дечјим кретањима често крећу неки делови тела одвише, други ни мало и т. д.

Треба напоменути још, да је и садањи закон у неколико помогао опадању гимнастике у народ. школама. Јер у пређашњем закону овај се предмет звао гимнастика, а у садањем се зове само дечје игре; у програму пак прописано је, поред дечјих игара и нешто др. вежбања. Та друга вежбања по закону сад отпадају и остају саме игре. А кад остану саме игре, многи учитељи само пуне децу у двористице и рекну: хајде, играјте се. Међутим осим игара потребно је и нешто др. кретања, која вежбају *све* делове тела, и дају извесну еластичност, окретност и лепоту држања. Зар је н. пр. непотребно децу вежбати да правилно построје редове и да у редовима лепо иду? Погледајте како иду ђаци у цркву, на Врбицу и другим приликама кроз улице! Ретко где иду у лепим редовима, а већином као овце, или као гуске на воду. И зар гимнастичка вежбања немају шта и ту да допринесу?

*

Као што се из овог види, надзорници констатују: да су у нашим народ. школама вештине у опште занемарене и да је успех слаб из свих предмета, који се рачунају у ову групу. Изгледа да међу њима цртање најгоре стоји.

Ако потражимо узроке овоме, по надзорничким извештајима излази да је отуда: што је програм других предмета велики, те се за њих морају узимати часови вештина, даље, што учитељи немају довољно спреме за предавање цртања, певања и др., што често нема довољно материјала за цртање и писање, што нема где да се ради гимнастика и кад је време рђаво и т. д.

Све то јесу узроци, али све то скупа само је половина узрока, и то друга половина, а прва и главна половина лежи — у самим надзорницима, али је они или не виде, или неће да признају¹. *Што су они ценили, то су се учитељи трудили да задовоље.* Да су они вештине више ценили, учитеље упућивали и од њих тражили, они би се старали, да их и ту задовоље радом својим. Годинама се тако вештине не обрађују а петице пљусте као киша. Ни мало нису ретки надзорници који на испитима вештине и не гледају, или тек као од беде рекну: хајд' мало и то да видим.

Па и из ових извештаја надзорничких види се како већина њих вештине не цене. Чак и неки, који у извештајима кажу, да вештине треба више обрађивати и они их, види се, не цене, него овако кажу, што чују, да се говори како је ово занемарено, како треба боље и т. д. Један н. пр. надзорник, пошто је написао неколико врло лепих речи

¹ Један само надзорник увиђа то и вели: Који ће учитељ рескирати да не сврши цео програм, а да вештине обради, па тако да надзорника дочека?!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у корист вештина, помиње после само лепо писање и певање, а цртање, гимнастику и ручни рад ни поменуо није. Други опет, пошто је истакао како је цртање врло важан предмет, своди после све на то, да треба имати добре *прегледе* за цртање, па ће све бити како треба.

Нераздевање и немање довољно љубави према вештинама главни су узроци, па тек онда долазе програм и др., који се обично наводе. А запостављање вештина је прво почело од надзорника. Професори надзорници били су стручњаци сваки за по који научни предмет (учитељи вештина немају квалификације за надзорнике), и они су сваки из свог стручног предмета умели све да истражују, и учитеље чему да упућују; а у остале предмете су се уплетали колико су код других учитеља видели. Учители надзорници су били људи из старијих година, када су се вештине у учитељским школама више багателисале него училе, те и они нису имали ни довољно љубави, нити довољно спреме да друге упуте и одушеве за вештине.

А овај факат, да од надзорника зависи како ће се схватити и обрађивати наставни предмети, још један је доказ више, да у будућем сталном школ. надзору, не треба тражити само да надзорници имају довољно теорне педаг. спреме, него да се још морају *у свему ономе што је прописано програмом народних школа* разумевати тако, да могу не само контролисати, него где год устреба и показати како треба радити.

Правда захтева да се и држави даде њен део. Јер је и она имала учешћа што су вештине овако запостављене. Њене су оваке писанке, цртанке и прегледи, њен је овакав закон и програм, она учитеље није боље спремила, она је оваке надзорнике слала и преко њих овако од школа тражила. И кад је што почела у корист вештина, није то доследно и до краја урадила. Н. пр. 1905. год. 1. октобра издат је распис о том, да се вештине не смеју више запостављати, да се и оне морају обрађивати као и остали предмети, да ће се тако на испитима тражити и т. д. Па коликим је родом ово уродило? — И даље је ишло по старом. Зашто? — Прво ни тај распис није обухватио све предмете т. зв. вештина, него само писање, певање и цртање; а после издатог расписа даље се није ни ишло: није се гледало колико се томе наређењу следовало, није надзорницима у дужност стављено да виде јесу ли и колико после тог расписа вештине боље обрађиване, нити је у опште после тога расписа чињено шта више него пређе¹.

Вештине су, дакле, биле такве среће, да их једни не цене, а други им важност признају, и за њих се заузимају — само речима.

Д. Ј. П.

(Свршиће се).

¹ Још један доказ више, како се код нас често мисли да је већ све учињено кад је лепа наредба написана и послана, а *извршење* њено споредна је ствар.

НАУКА И НАСТАВА

МИСЛИ О ФИЗИЈОЕТНОЛОГИЈИ

од

Д-ра Нике Жупанића

Академику Љуби Ковачевићу

I

Све на свету постало је и развило се дугим путем еволуције. И модерна историја прошавши старије фазе приповедне и прагматичне дисциплине, захтева да се прошлост народа расветљује у генетичком смислу. Добра историја једнога народа треба да пружи у колико је могуће јаснију и потпунију слику његовог прошлог живота са свима каузалним конексима између појединих факата и фаза. Ну историци нису до сада такв одговарали своме задатку, јер су били прилично једностранни. Ако узмемо коју бољу историју јелинског народа наћи ћемо у њој где се говори о политичким превратима и ратовима између домаћих племена и народа, дађе о социалним приликама и економском животу. Као што знамо чак највише пажње посвећује историја величанственој грчкој култури, појезији, науци и уметности, па ипак — у историји јелинског народа осећа се једна непотпуност, јер узалуд тражимо и слику развоја носиоца догађаја и културе. У историји се овај недостатак исто тако непријатно осећа као кад би аутор у једном роману пропустио карактеристику особа или чак главног јунака. Зато Хомер у својој недостижној уметничкој потпуности оцртава спољашњу лепоту Јелене и ако само са неколико речи тако мајсторски, да савим задовољава психичку потребу читаоца.

Златом би Мађари платили онога који би нашао телесне остатке њихова песника Петефија, те да се одуже његовој успомени тиме што би га сахранили како захтева пијетет према великим и заслужним

људима. Како би било Немцима кад не би имали лика свога Гетеа или Визмарка! Ну што вреди за славне појединце вреди и за целе народе особито ако су славни.

Кад човек посматра небеско лени лик Милоске Венере и друге творевине антикне пластике, зар није природно да се запита какви су били људи који су служили за модел грчким уметницима када су стварали она дела која још и данас свет цени као најпотпунија по лепоти. Китајци, Вавилоњани, Асирци, Египћани имали су давно пре Грка развијену уметничку технику и без сумње дали су и Грцима прве импулсе за уметничко стварање. Египћани су живели у истој мидитеранском свету не далеко од Грка, па ипак колика разлика у душевним производима ова два народа! Упоредимо ли само Партедон, Аполона Белведерског и Милоску Венеру са пирамидама, сфингом и ликовима разних египћанских божанстава одмах ће нам пасти у очи колико велика разлика у техничкој спремности, дотераности и рафинираности, толико и основно разликажење у естетском назирању и диференцији у природи мишљења, психологији. Партедон и Милоска Венера јесу рефлекси унутрашњег живота грчког племена, пирамиде, сфинга и друга египћанска божанства одсевају крви египћанске расе.

Већ због спољашности, због типа, мора историја народа да води рачуна о њихову физису; колико је то тек потребно за дубље и темељније разумевање социалног развоја људи с погледом на психофизичку каузалну везу. *Душа човекова није ништа друго до спољашњи свет пројецтиран у његов нервни систем и физички организам. Из тога излази да је унутрашњи наш живот зависан од двају чинилица, прво од околног света, универзума у колико је приступачан чулима, друго од какоће нервног система.* У унутрашњости дубање налази се лабораторијум у коме утисци спољашњег света органско-хемијским путем досињају у краљевство психе, да одмах затим као њезини елементи (свест, осећање, представе, мишљење, воља) преко моторних нерава руководе језик, руку, једном речи рад људски.

Душевени живот појединца зависи од његових физичких особина и његова мислиа; исто то важи и за целе народе, који представљају суму појединаца, дакле суму њихових особина. *Народну психу, начин живота и судбину одлучује на једној страни средина т. ј. географски положај, клима, властита домицила, на другој пак страни крв дотичног народа, његов физички део, као резонантна подлога за утицаје споља.* Првим факторима се бави антропогеографија, по среди стоји психофизичка наука и психологија, а другима антропологија.

Између појмова научних дисциплина антропологије, етнологије и етнографије влада донекле конфузија; обично се под именом антропологије разуме наука о проматрању соматолошких особина народа; по другима је она преисторијска археологија и наука о пореклу човека.

Ми бисмо предложили да антропологија значи наука о човеку, појединцу у свакоме погледу, док етнологија пак да значи наука о народима исто тако у свакоме погледу; појам пак етнографије нека би био идентичан с појмом фолклора као науке дескриптивног значаја, која пружа само материјал оним двома вишега степена. Наш појам антропологије у ужем смислу одговара значењу физичке етнологије.

Враћајући се опет историјографији констатујемо да је она много изгубила што није уз дела и социални развој народа пратила и оно што је код њега примарно, првобитно и најсталније, а то је његов физички део. Дабогме да историјска наука није што и антропологија: свака од ових дисциплина има свој обележен делокруг; ну пошто ни једна наука нема шири обим од историјске то ова треба да води рачуна бар о резултатима ових наука које ју тангирају. С тога је разумљиво што неки модерни научници сматрају етнологију и етнографију за део историје или везују антропологију са преисторијском археологијом. Историја једнога народа без његовог антрополошког обележја јесте као тело без костију, као анатомија без остеологије. *Човек, народи и њихов живот јесу најкомплициранији организам, и дужност је историчара да не једнострано, већ с помоћу више научних дисциплина рестаурира прошли живот народа.*

Од како су се природне науке од друге половине 19. века развиле до врло високог степена нису остале без утицаја ни на друге научне дисциплине. Уплив Дарвинове теорије био је и тај да су и ове друге потражиле ослоња и освежења у физиолошким законима. Овим препородом као да се је само проширио значај старо арапске пословице „*Мудар је само онај који добро познаје природу*“. Историјска наука стиче нове погледе проширивши се антропологијом, географска пак антропогеографијом. Сама антропологија би требала да буде прва међу наукама, као што је и човек круна природних творевина.

Образована публика обично мисли да је задатак антропологије да из телесног састава људи, особито из црта лица погоди човекова душевна својства. Кад би се то могло, наука би достигла кулминацију. Ну ваља зато приправљати се и постепено истраживати физичке разлике људи; до сада нисмо још начисто ни са спољашним морфолошким разликама и далеко је наука још од тога, да на основу морфолошких и физијолошких особина суди о унутрашњем човековом животу, о психи. Још у старо доба бавили су се физијогномиком грчки филозофи ПИТАТОРА, СОКРАТ, ПЛАТОН, особито АРИСТОТЕЛ. Крајем XVIII. и почетком XIX. века били су преставници френологије LAVATER и чувени FRANZ JOSEF GALL (1758—1828): „*Introduction au cours de physiologie du cerveau*“. 1808.; „*Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ses parties*“. 1823.; „*Des dispositions innées de l'âme et de l'esprit*“. 1812.

GALL је у акцентованим конвексним партијама можданог оклона налазио везу између њих и посебних предиспозиција за душевне моћи и живот, тврдећи, да мозак у главном одлучује облик и рељеф лубање, а да је рад мишића код стварања лубање од мање важности. — У Енглеској се бавио апатомијом и механичком физиогномијом SIR CHARLES BELL (1806.): „Anatomie of Expression“ и GRATIOLET. У последњим деценијама XIX. века порекла је физиологија и анатомија сваку озбиљност френологије, ну у последње време узео ју је у руке један од највећих живих зоолог-антрополога GUSTAV SCHWALBE тврдећи: „Die wissenschaftliche Berechtigung der Phrenologie in dem von mir ausgeführten Sinne, glaube ich erwiesen zu haben. Die phrenologische Lokalisation, wie sie in neuester Zeit ganz besonders in der Untersuchung der Gehirne hervorragender Personen zum Ausdruck gekommen ist unterscheidet sich von der physiologischen in derselben Weise wie das Individuum von der Allgemeinheit. Die phrenologische Lokalisation am Gehirn unternimmt den Versuch, individuell verschieden stark ausgebildete Fähigkeiten oder Talente in der Grosshirn - oberfläche zu localisieren. Die äussere Gestaltung des Schädels wird in dieser Untersuchung kaum berücksichtigt. Umgekehrt wird bei der von MÖBIUS wieder äusseren Lokalisation, welche direct an Galls Versuche anschliesst, wiederum auf die Gestaltung des unterliegenden Teiles des Gehirns nicht näher Rücksicht genommen“ („Über alte und neue Phrenologie“ — Die Umschau, XI Jahrg. № 8. стр. 152—155. -- Frankfurt a. M. 1907.).

Неприродна је појава, да се данас у средњим школама законом тражи од ђака детаљно познавање свих врста минерала, а такође животиња, а о човеку, као круни свега бића, релативно најмање се учи и знања стиче. Захтева се, да ученик зна све морфолошке разлике мајмуна и колико секутића имају глодари, а не тражи се од њега, да зна, које су главне расе људи у Европи и како се европски народи физички разликују један од другог.

За први мах је доста од антропологије, ако успе да нам да јасну слику физичких индивидуалних особина народа.

Позната је изрека: *quot capita tot sensus*. Ипак има карактеристичних црта, по којима се људи један другом приближују и као посебна врста разликују од људи с другим заједничким својствима. Најчешће се опажа сродност физиогномије, темперамента, мишљења и т. д. код чланова исте породице, задруге или племена. Делови народа више пута нису ништа друго него проширена велика родбина. Према томе могло би се рећи и: *quot gentes tot sensus*. Међутим географски положај и социјалне прилике нису омогућиле скоро ни један народ да остане по крви сасвим чист и да се не меша с крвљу другог народа; при мешању даје најјачи расни елемент свој карактеристични печат, тј. елемент са већом пробојном моћи крви даје мелезима каракте-

ристичне физичке црте, и ако се и они слабији елементи познају остацима у извесној мери. По разним цртама могу се народи и њихова кретања пратити дубоко у прошлост где нема никаквих извора писаних за њихову историју. На основу разних ископина може се казати шта су били преисториски народи, а на подлози извесних остатака физичког човека и некојих физичких закона и ко су били, у погодном случају пак и којој су језиковној групи припадали. Писани извори за грчку историју престају за данас већ у 8. веку пре Хр., ну развој материјалне културе нпр. у Кнососу, Димини, Микени, Тиринсу и Орхомену показује да је тамо било народа и покрета више столећа и тисућа године пре VIII. в. пре Христа. За ово доба замењују нам писане изворе документа преисторијске археологије и антропологије на подлози којих се може писати у основним потезима историја на први поглед анонимних народа. Такво тумачење је дабогме компликовано и треба нарочите оштроумности за тумачење преисторијских проблема.

Разлике основâ психичког живота разних народа у извесној мери су рефлексе физичких њихових разлика а физиолошко-хемијске и анатомске природе. Тако донекле мишљаху и грчки философи о зависности душевних сила од физичког квалитета људи. Особито је ову идеју обрадио лекар римског цара Комода КЛАУДИЈЕ ГАЛЕН (рођ. у Пергаму 131. г. п. Хр. † 201.) у своме делу: **ΟΤΙ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΡΑΣΕΣΙΝ ΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΟΝΤΑΙ**, cap. 1.: „*Ταῖς τοῦ σώματος κρᾶσεσι ἐπεσται τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς οὐχ ἅπαξ ἢ δις ἀλλὰ πᾶν πολλάκις οὐδ' ἐπ' ἐμῶντοῦ μόνον βασανίσας τὲ καὶ πολυειδῶς ἐρευνήσας ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἅμα τοῖς διδασκάλοις, ὄστερον δὲ σὺν τοῖς, ἀρίστοις φιλοσόφοις, ἀληθῆ τὲ διὰ παντὸς εὖρον τον λόγον ὠφλειμόν, τε τοῖς κοσμηῆσαι τὰς ἐαυτῶν ἐθέλουσι ψυχάς, ἐπειδήπερ [γὰρ], ὡς διήλδον ἐν τῇ περὶ τῶν ἐθνῶν || πραγματείᾳ, [καὶ] διὰ τῶν ἐδεσμάτων ἔτι τε τῶν ὁσημέραι πραττομένων εὐκρασίαν ἐργαζόμεθα κἀκταύτης εἰς ἀρετὴν τῆ ψυχῆ συντελέσομεν, ὡς οἱ περὶ Πυθαγόραν τε καὶ Πλάτωνα καὶ τινες ἄλλοι τῶν παλαιῶν ἱστοροῦνται πράξαντες.¹⁾*

Било би једнострано, кад би се разлике душевног живота разних народа приписивале само њиховим физичким диференцијама, јер то би значило изгубити из вида социјалне и биолошке факторе и непознавати развитак душевног процеса. *Душевна елементи зависе од физичког човека у толико приближно, у колико боја тона и каквоћа музике зависе од музичких инструмената, с том разликом, што је човеков нервни систем бескрајно компликован живи механизам са безбројем жица, који не само да су осетљиве за звучне таласе, већ за сва чула, — где живи, једанпут*

¹ Claudii Galeni Pergameni scripta minora. Rec. Joannes Marquardt, Iwanus Mueller, Georgius Helmreich. Vol. II. стр. 32. Lipsiae MDCCCXCI.

покренуте, раде без престанка, где су утисци у непрекидној вези и живе све док човек живи.

Оправдана су тврђења оних научника (Е. RICHTER), који мисле, да је познавање физичког човека први услов за познавање културних и социјалних појава. *Као што су облик површине и употреба једне земље условљени њеном геолошком структуром, тако и културни развитак једног народа зависи у основној линији од припадности расе, телесне и душевне спреме, које је добио услед те припадности.*

Рекосмо да се човек касно почео самим собом бавити и да се код културних народа антропологија јавља као последња научна дисциплина, као што се и човек јавио последњи на површини земаљској. Но ово тврђење вреди само за сваки народ посебно.

Кад у светској историји о модерним народима није било ни помена, биле су старе културе на Нилу, Еуфрату и Тигрису достигле врхунац у своме правцу. Овде онама прво интересовање за стране народе. У финим и карактеристичним контурама показује гроб фараона *Сети-ја I* (XIV. век пре Хр.) у Бибан ел-Молуку особине раса. За принцип поделе била је узета комплексција, особито боја коже: Ромту (црвени Египћани), Нухсе (Црнци и Нубијанци), Аме (жути Семити), Тхамху (бели Либијанци).

Код старих Грка дубоки мислиоци ХИПОКРАТ (460.—377. пре Хр.) и АРИСТОТЕЛ (384.—322. пре Хр.) живо се заинтересоваше проблемима физичке етнологије што се даје видети из фрагментарних остатака њихових списа.

У Средњем и у почетку Новог Века анализовали су и анатомисали схоластичари душу на све стране и људи тражили њено седиште, али никоме ни на ум падало, да отвори и сецира човечије тело.

Реч „антропологија“ употребио је први пут MAGNUS HUNT 1501. год. Тек је „magister Germaniae“ Johann Friedrich BLUMENBACH (1752. — 1840.) ударио темељ научној антропологији својом расправом: „De generis humani varietate nativa. Göttingen. 1775. Али све до половине XIX. века више је ова дисциплина животарила него што је живела, док је није генијални PAUL BROCA (1824. до 1880.) дигао до данашње висине и придобио јој углед и достојанство, што заслужује она већ по свом предмету. И данас Французи негују највише од свију народа антропологију, а према истоку пак све више и више опада интересовање за њу, нарочито пак је код Срба занемарено биолошко проучавање народа. У Паризу постоји још од год. 1876. универзитетски институт: „Ecole d' anthropologie de Paris“. Мислим, да ће бити умесно, ако изнесем програм за год. 1903., јер се из њега може видети, како је на Западу већ разграната ова наука и како су етнологишка предавања систематски уређена: 1. Преисторијска антропологија. Проф. CAPITAN: Основе преисторије. Палеонтологија. Индустија.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

(4. сата). 2. Етнологија. Проф. GEORGES HERVÉ: Етнологија Европе: а.) Елас, б.) научан рад А. Novelaque-а (5 сати). 3. Етнографија и лингвистика. Проф. ANDRÉ LEFÈVRE: француски језик и француска нација, Azincourt, Jeanne d' Arc (4 сата). 4. Зоолошка антропологија. Проф. P. G. MANOUDEAU: Почетак и порекло човека. Сисавци. Примати. (5 сати). 5. Физиолошка антропологија. Проф. L. MANOUVRIER: Однос између биологије и социологије. (5 сати). 6. Етнографска технологија. Проф. ADRIEN DE MORTILLET (4 сата). 7. Антрополошка географија. Проф. F. SCHRADER: Развитак у милије-у. Критика и дефиниција утицаја земљине површине као милије-а (4 сата). 8. Анатомска антропологија. Доц. G. PAPILLAUT: Мозак и лубања, њихов однос и етнички варијетети (5 сати). 9. Етнографија. Доц. S. ZABOROWSKI: Постанак Аријавзуа у Европи (5 сати). 10. Антропологија и ембриологија: Професор M. DUVAL. У вези са овим предавањем стоје т. зв. конференције: RENÉ DUSSAUD: сирска митологија. PAUL FAUCONNET: Дашашње теорије о постању религије. J. HUGUET: Опште примедбе о урођеницима и европским досељеницима у Африци. GUSTAV LOISEL: Први полни карактери. Телеронија. EUGÈNE PITTARD: Етнологија Балканског Полуострва. ETIENNE RABAUD: Анормалност и дегенерација. MUARICE VERNES: Религиозни и физиолошки развитак у Европи у почетку хришћанства. JULIEN VINSON: индоевропски језици, њихов развитак и историја.

Међу научницима особито лингвистима има код нас непомирљивих противника физичке етнологије (антропологије) и преисторијске археологије; не само потребу него и право на постојање негирају они овим дисциплинама. Откуда то? Свакако отуда што ове дисциплине изискују масу знања и широку научну базу, те људи ограничени и знањем и душевним хоризонтом не могу их радити као ни појмити. Жучност појединих од њих изазива стална бојазан да ће когод обелоданити сумњиву вредност њихова рада — у коме се понајвише преписује, региструје и лепшим и новим словима издају старе ствари, Ми не споримо вредност ни једне науке, филолошку спрему чак особито ценимо; само хоћемо да укажемо прстом на оне надринаучењаке и некомпетентне стериле који хоће да негирају физиоетнологију и модерни историјски принцип, мислећи да је све глупо што они не могу појмити! Њихова радост је у коректури тачака и запета, прави триумф у лапсусу калами једнога историчара или антрополога! На овоме месту пада нам на ум један цитат код широких погледа филолога Н. Hirt-а, упућен противницима физиоетнологије:

Daran erkenn' ich den gelehrten Herrn!
 Was ihr nicht tastet steht euch meilenfern,
 Was ihr nicht fasst das fehlt euch ganz und gar,
 Was ihr nicht rechnet glaubt ihr sei nicht wahr,

Was ihr nicht wägt hat für euch kein Gewicht,
Was ihr nicht münzt das meint ihr gelte nicht!

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Али није један разуман и увиђаван лингвиста, нарочито у млађој генерацији. Они су права супротност својих колега са застарелим појмовима — из доба када је филологија пре развитка природних наука уживала, после попова, највећи реноме. Од оваквих типова нападане дисциплине пред судом модерних лингвиста не само уживају равноправност са њиховом струком, него чак и првенство у решавању најважнијих културно историјских питања, која занимају данашњу науку. Примера ради превешћемо дословце некоје закључке једнога од њих, F. Meringer-а: „Оно што се може дознати о индогерманској култури путем компаративна проучавања језика тј. посматрањем сличности у речима, пуно је празнина...“ или: „Питање о култури и прадомовини моћи ће се решити само помоћу археологије и преисторије, а науком о језику мораће се при томе припомоћи.“ Најзад: „Само помоћу физичке антропологије и преисторије — које данас имају још да се боре са сопственим тешкоћама — моћи ће једном поћи за руком да се да задовољавајући и темељан одговор на питање о култури и праседиштима Индогермана. Одговор који даје сам језик не може задовољити“.

Подела Балканског Полуострва позната је више мање из геолошког, морфолошког, антропогеографског, лингвистичког и политичког принципа, али с погледом на физичког човека можемо констатовати само почетке, па и ту су највише странци урадили. Није чудо, јер на целом Словенском Југу нема ниједног антрополошког друштва, што већ имају сви културни народи.

Човек сам себи чини неправду, посвећујући толико пажње својим секундарним и терцијалним појавама, а своје првом Ја толико мало. Ако људски рад (социолошке и културне појаве, ратови и т. д.) има своју историју, видећемо, да је и физички човек подложен извесној мени, да и његова природа има своју историју, и ако је донекле она стална у брзини мисли, у таласању осећаја, у промени рада и пролазности речи. Ко не би хтео знати како су изгледали стари славни Јелини, носиоци величанствене античке културе? Да ли су били црномањести, коврчави, као што су данас њихови потомци, или су били плавокоси, плавооки и имали белу кожу? Онај, који чита светску историју, наћи ће у данашњој историјографији ту празнину, која се неугодно осећа. Антрополошки моменат је и у историјској и у лепој књижевности потреба психичке природе. Народи се одушевљавају својом историјом и поносе се јуначким својим прадедовима као крв од своје крви. Како би се на пример Срби зачудили, кад би нешто могли видети своје претке из доба жупана Немање! Не би у њима познали своје прадедове, толико би се од њих разликовали својом спољашњошћу. Не морамо да-

леко ићи у прошлост. Кад би сликар хтео да наслику Косовску војску, морао би друкчије боје употребити но за ону на пр. на Мишару или на Ђунису. *Столећа мењају не само душу ну и природу народа.*

Антрополошка наука на Балканском Полуострву још је ембрионалне природе. Ту су странци као што рекосмо највише урадили. Највише материјала обрадио је генералштабни аустријски лекар Augustin WEISBACH и највећи аустријско-немачки антрополог. Овога истраживача људске морфологије могли би назвати југословенским антропологом par excellence, јер се највише бавио западним Југословенима; његова најбоља дела тичу се нашег Југа. Он је описао Словенце: „*Sie Slovenen*“. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bd. XXXIII. стр. 234—251. Беч 1903.* — Србе и Хрвате приморских земаља и у Хрватској Бановини: „*Die Serbokroaten der adriatischen Küsteländer*“. *Anhang zur Zeitschrift für Ethnologie. XVI. Berlin 1884.* „*Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens*“. *Mitth. d. anthr. G. in W. Bd. XXXV. стр. 99—117. Беч 1905.* — Најпосле Босанце и Херцеговце: „*Die Bosnier*“. *Mitth. d. anthr. G. in W. Bd. XXV. стр. 206—239. Беч 1905.* — „*Alt-bosnische Schädel*“. *Mitth. d. anthr. G. in W. Bd. XVII. Heft. 3. стр. 80—85. Беч. 1897.*

Вајсбахова дела су дескриптивног карактера, на основу антропометрије. Он је потанко анализовао материјал по физичким особинама и тиме мислио, да је испунио свој задатак. Није се томе чудити, јер и данас сматрају многи етнолошки антрополози антропометријску статистику за највиши степен и сврху истраживања. Особито се у Аустрији није дигла наука над овом границом. Кад потражимо томе узрок, наћићемо, га у томе што су се антропологијом највише бавили медицинари; помоћу свог анатомског знања, они су по познатим обрасцима ширили знање у хоризонталном правцу, а вертикални правац остао је плитак. Већ се почело сумњати да ће данашње антропометријске методе у опште довести до неке сврхе, и неки су сматрали етнолошку антропологију за одличан научни спорт. Ову стагнацију најбоље је окарактерисао један славни анатом, кад је рекао, да су дани занимања антропометријским проблемима стерилни и неплодни за науку од његове стране. Јасан доказ да за етнолошку антропологију није доста само анатомско знање.

Аналогон разних антрополошких метода може се наћи у географској картографији, топографији и морфологији. Антропометријска школа описује разне облике површине човечијег тела, мери растојања разних маркантних тачака, констатује разлике код посебних група, али не пита откуда оне долазе, где је њихов извор? Права наука несме овде стати и задовољити се само статистичким подацима, она мора ићи даље, као и гео-морфолог, који тражи узроке постанку пластичних облика, те их налази у тектонским силама и ерозији. Географ, који о

тим фактима не рачуна, није озбиљан научник, јер је његов рад механичан и без дубине.

И у антропологији треба увести генетичну методу, те безиним правцем тражити диференције и мене човечијег лика и природе. Свакако анатомија и физиологија чине подлогу за овај правац, али је потребно, да рад прати и историјски смисао, познавање кретања људских маса и њиховог социјалног развика. Кретање и у опште историја народа даје физичкој структури истог народа извесно обележје. Светска историја учи, да међу народима нема вечите равнотеже, јер они мењају своја седишта и поплављују један другог. Кад се стишају таласи људског пресељавања, настане мирно доба, дошљаци се споразуму полако са староседеоцима, нађу неки *modus vivendi*, жене се међусобно, те тако измењају крв и начин живота, културу и језик, те се најпосле стопе у једну етничку целину. Али не изчезавају трагови тих промена, њих бележи природа у спољашности народа и земља у површини своје коре, ако их није могла сачувати жива успомена и писмо. Као што воде остављају седимената, у којима су остали сведоци тадање флоре и фауне, те може геолог да дозна старост слојева, тако остављају таласи људског рада и живота културне слојеве (на пр. Троја, Кносос Винча у Србији), где налазимо и физичке остатке човекове. Проучавањем најстаријих индустријских предмета бави се преисторијска археологија, која је генетичној или историјској антропоморфологији од велике користи, јер јој помаже при тумачењу многих замотаних хронолошких питања, као и географском морфологу геолошка наука.

Кад се две или више раса почну крвно мешати, изгубе за неко време све своју првобитну индивидуалност и из те смесе постане нешто треће, што се по пластици, по облицима разликује од саставних елемената. Код човека проузрокују физичку промену хетерогене индивидуалне клице у ћелијама (по Вајсману „иди“ назване) и микроскопске силе у њиховој унутрашњости. Но морфолошке последице мешања људских раса хоће да изглади природа, јер тежи за равнотежом једнородношћу, и редукује у извесној мери расне елементе и ако донекле остају трагови мешања. Многи народ, који је остао оружјем победилац те присвојио туђу земљу и остао у њој као господарећи сталеж, задобио је смртне клице, чим се прве ћелије удружиле у сполној љубави између победноца и побеђених.

Из напред реченог види се, да има сличности између метода географске и антрополошке дисциплине. Разлика је особито у димензијама и у простору. Много пута потребно је географу више дана да обиђе и разгледа облик свога истраживања; он може по њему ходати и често пута далековидом пратити морфолошке појаве, рачунајући километрима, а антрополог мора обратити пажњу на делове једног милиметра и код посматрања живог материјала мора поступати са суштилном опрезношћу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

Браћајући се балкадским земљама, можемо констатовати, да има материјала, из разног доба, по којем се може генетичном методом описати физички развитак народа на Балканском Полуострву. У првом реду даје нам Босна антропометрички анализовано и описано данашње становништво затим остеолошки материјал из новог, средњег и старог века. Свакако су најзанимљивије преисторијске лубање. Њих је описао А. WEISBACH: „Prehistorische Lubaenje sa Glasinca“. Glasnik Zem. Muz. u Bosni i Hercegovini. VII. стр. 105—119. Sarajevo. 1895.; но ове непрестано занимају етнологе, јер се до сада није могло поуздано доказати, којем су народу припадале.

II. Антропометрија.

Егзактна антрополошка наука оснива се на математици. Елементе за њу даје нам антропометрија, која помоћу посебно конструисаних инструмената (кранијометар, пипаони шестар (Tasterzirkel), краниофор, елевациометар (F. BIRKNER), гониометар, вага и т. д.) дознаје удаљења маркантнијих тачака на човечијем костуру: за физиолошке функције употребљавају се: спирометар, динамометар, термометар и т. д. Непотпуна и несавршена су средства за констатовање разних тонова у комплексији т. ј. у боји коже, косе и очију.

Мислим, да ће бити на своме месту, ако се овде протумаче не-који важнији технички називи, пошто су у српској књижевности ретко употребљавани.

Главни карактеристични знаци физичког човека јесу: висина раста, комплексија и глава.

1. По стасу делимо људе на: а.) мале (до 1599 m.m. инкл);
- б.) средње (1600—1699 m.m. инкл);
- в.) велике (1700—1799 m.m. инкл);
- г.) јако велике (1800+ . .).

2. Да се означи боја очију, боље речено очна ирида, саставно је RUDOLF MARTIN посебну справу — талблу боја очију (Augenfarbentafel) са 16 тонова. Више се употребљава подела А. WEISBACH-А, који разликује ове боје:

- а.) плава (мора имати бар плави блеск).
- б.) сива.
- в.) сиво-смеђа (ирида на склералном крају сива, на пупилоном крају жућкаста и смеђа у разним ступњима, у виду прстена и мрљаста).
- г.) зеленкаста.
- д.) смеђа (braun) у свима тоновима.
- ђ.) црна.

Плаве, сиве и зеленкасте ириде спадају у групу *светлих очију*.

Пигмент коже може бити: бео, жућкаст, осмеђи (bräunlich) и смеђ (braun).

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Апарат LUSCHAN-A са скалом кожних боја показао се при употреби у минхенском антрополошком институту као непрактичан, о чему се уверио и сам писац ових редака.

Боја косе:

- а.) црвена.
- б.) плава (најсветлији тон, који нагиње на жуто).
- в.) отворено смеђа (затворено плава).
- г.) смеђа у свима ступњима.
- д.) црна (подједнако црна при свакој светлости).

Комбинацију боје очију, косе и коже или само очију и косе зовемо типовима комплексije.

- а.) светли тип: светла коса у вези са светлим очима.
- б.) тамни тип: тамва коса и тамне очи.
- в.) мешовито светли тип: светла коса, тамне очи.
- г.) мешовито тамни тип: тамна коса, светле очи.
- д.) мешовито отворени-смеђи тип: отворено смеђа коса са очима сваке друге боје осим сиво-смеђе.

ђ.) мешовито сиво-смеђи тип: зеленкасте очи са свима бојама косе.

Прве две групе представљају *чисте типове*, а друге су мешовити типови; пету, шесту и седму групу могли бисмо назвати: *потпуно мешовити типови*.

3. Глава је главно карактеристично обележје човеково. По облику главе и њеним пропорцијама разликује се човек у првом реду од својих најближих рођака (антропоида) из зоолошког света; тако и људи од људи и расе од раса.

Прецизне мере и облике линија лакше је утврдити на мртвом (лубање), но на живом материјалу; зато се овде и не говори о „кефалологији“, већ о „краниологији“.

Има више краниометријских метода; европски научници нису се још за једну сложили. Највише присталица има такозвани „франкфуртски споразум“ од 1883. године.

За карактеристику форме лубањине боље је ако узме више мера на лубањи, али сувише много не сме се узети, јер превелика компликованост само отежава посао. Aurel TÖRÖK је узео око 5000 мера. што је пак због големог губитка времена непрактично.

Мислимо, да је кефални индекс најглавнији и најпрактичнији¹ принцип за морфолошко опредељивање лубања, и ако је у последње

¹ Овде се потпуно слажемо са философем идентитета Е. МАСН-ом, који је дао дефиницију: „Наука је економски уређено искуство“. Тежиште формуле лежи у појму „економски“. Па шта значи то „економски“? Ако се у најкраћем времену, са најмање помоћних средстава достигао највећи успех, онда се радило економски. Дефиниција је једнострана, тамна и узима у обзир само методску страну науке. Да ли је модерно замењивати методу са материјом? Више пута изгледа да је тако.

време тај принцип био омаловажен од некојих „палеолингвиста“²⁾. Ра-
 зуме се да тиме не мислимо рећи да је краниолог само тиме свршио
 своју задаћу, јер он има да се обазире и на остале облике можданог
 оклопа као и на облике лица.

Тај принцип увео је у антропологију Adolf PETZIUS (1796—1860),
 тако, да је ставио у одношај највећу дужину (N D) и највећу ширину
 (N Š) лубање и с односом на сто израчунао коефицијент, који се зове
 код лубање: „index cranii“ (I C), код немацериране главе „index cer-
 halicus“, или за оба случаја „индекс дужине — ширине“ (Längen —
 Breiten-Index).

$$IC = \frac{100 \cdot N \dot{S}}{N D}$$

Највећа дужина главе је растојање од средине глабеле (Glabele)
 између arcus supercilliales до најудаљеније окцититалне тачке. Код
 највеће ширине морају лежати обе ове тачке у равнини нормалној ка
 сагиталној равнини.

Што се више приближују бројеви највеће дужине бројевима нај-
 веће ширине код исте лубање, тим више расте индекс дужине-ширине,
 и назначује округлији облик лубање; обратно, ниски индекси кара-
 ктеристичу дугуљасте облике.

По индексу лубање разликују антрополози данас ове групе лубања:

1. Ултра-долихокефалне	индекс до 64·9
2. Хипер-долихокефалне	„ 65·0—69·9
3. Долихокефалне	„ 70·0—74·9
4. Мезокефалне	„ 75·0—79·9
5. Брахицефалне	„ 80·0—84·9
6. Хипер-брахицефалне	„ 85·0—89·9
7. Ултра-брахицефалне	„ 90·0+

Прву, другу и трећу врсту називамо укратко долихокефалном, а
 пету, шесту и седму брахицефалном групом у ширем смислу речи.

Даље важније линије и линеарне мерс:

a = Немачка или главна хоризонтала преко најнижих тачака
 орбиталног руба и горњих рубова спољашње дупље уха (meatus acu-
 sticus externus).

b = Најмања ширина чела.

c = највећа дистанција јагодичних костију (arci zygomatici).

но тачно није! Ми би смо поправили Махову дефиницију, те рекли: наука је еко-
 номска апстракција идеја из искуства. У тој формули добија појам „економски“ и
 практични значај, како га ми у животу и иначе схваћамо.

²⁾ Paul KRETSCHMER: *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*.
 Göttingen 1896. стр. 34—42.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

d = Висина изнад уха или пројекција од средине горњег руба спољашње дупље уха (meatus acusticus externus) на теме.

e = Физиогномска висина лица од руба који чине чело и коса до средине доњег руба доње вилице (corpus mandibulae).

f = Морфолошка висина лица: Sutura nasofrontalis — rima oris.

g = Горња морфолошка висина: Sutura nasofrontalis — limbus alveolaris (горњи).

h = Висина носа: Sutura nasofrontalis до apertura pyriformis (најнижи руб) или Spina nasalis anterior (горња површина).

i = Ширина носа: где је apertura pyriformis најшира (мери се хоризонтално).

k = Елевација носа.

l = Дистанција унутрашњих очних углова.

m = Дистанцијв спољашњих очних углова.

n = Највећа ширина при улазу у очну дупљу (Augenhöhleingang); од средине унутрашњег руба (crista lacrimalis anterior) до средине спољашњег руба очне дупље (crista lacrimalis posterior).

o = Хоризонтална ширина при улазу у очну дупљу је паралелна са главном хоризонталом.

p = Највећа висина при улазу у очну дупљу (Grösste Höhe des Augenhöhleinganges) нормална на највећој ширини.

q = Вертикална ширина очне дупље је нормална на хоризонталној ширини исте дупље.

r = Дужина непца: spina nasalis posterior (база) до унутрашње ламеле алвеоларног руба између средњих секутића.

s = Ширина непца: Дистанција задњих тачака непца између унутрашњих алвеоларних рубова.

t = Капацитет дубање.

u = Хоризонтални обим или циркумференција; мери се изнад arcus superciliares преко најудаљеније окципиталне тачке.

v = Сагитални обим: sutura nasofrontalis преко сагиталног шва до foramen magnum-a (задњи руб).

w = Профилна линија: преко највише експоноване тачке у средини горњег алвеоларног руба и преко средине назофронталног шва.

x = Профилни угао, који чини главна хоризонтала (Deutsche Horizontale) са профилном линијом.

Кад су познате ове линеарне мере могу се из њих разни индекси прорачунати, који нам казују форму дубање, лица, носа, непца и т. д.

$$\text{Индекс дужине висине} = \frac{d}{ND} 100$$

Хамекефалија (ниске дубање): индекс до 70·0

Ортокефалија (дубање средње висине): " " 70·1—75·0

Хипсикефалија (високе дубање): " " 75·0+

$$\text{морфолошки индекс лица} = \frac{f}{c} 100$$

Брахипрозопија = хамепрозопија: индекс до 90·0

Долихпрозопија (лептопрозопија): „ „ 90·1+

$$\text{Морфолошки индекс горњег лица} = \frac{g}{c} 100$$

Хамепрозопно горње лице: индекс до 50·0—

Лептопрозопно „ „ „ „ 50·1+

$$\text{Индекс очних дупљи (Augenhöhlen Index)} = \frac{Q}{o} 100$$

Хамеконхија: индекс до 80·0

Мезоконхија: „ „ 80·1—85·0

Хипсиконхија: „ „ 85·1+

$$\text{Носни индекс} = \frac{i}{h} 100$$

Лепторинија (дуги носеви): индекс до 47·0

Мезоринија (средње дуги): „ 47·1—51·0

Платиринија (широки носеви): „ 51·1—58·0

Хиперплатиринија (јако широки): „ 58·1+

$$\text{Индекс носа} = \frac{s}{r} 100$$

Лептостафилинија: индекс мање од 80·0

Мезостафилинија: „ 80·1—85·0

Брахистафилинија: „ 85·1+

Профилни углови и углови лица (Profilwinkel).

Прогнапија: до 82°

Ортогнатија: 83°—90°

Хиперортогнатија: 91·0+

Као што већ рекосмо, физиоетнолози базираћемо се особито на индекс дужине-ширине или на „index cranii“, јер је за класификовање лубања овај принцип најпростији и најразумљивији, ма сумњали разни лингвисте у његову важност.

Поред неких партија код немацерираних глава разликује се индекс дужине-ширине истих од индекса лубање. PAUL BROCA је израчунао, да је код живих субјеката највећа ширина главе знатно већа и да је због тога индекс код њих за 2 већи него код костура.¹

Једна одлична физичка карактеристика народа јесте величина мозга тј. садржај možданог оклопа лубање. Особито у томе погледу разликује се човек од најближих својих рођака, антропоида, јер има

¹ PAUL TOPINARD: Anthropologie (по III. франц. издању превео на немачки R. Neuhans). II издање. Стр. 326. Лајпциг 1888.

сразмерно највећи мозак — од чега по мишљењу неких антрополога зависи и усправљен ход човеков. Мушки антропоиди имају следећи просечни садржај дубање: горила 498 см³, шимпанзо 409, орангутан 426. По Topinard-у износи просечни садржај код Европејаца 1500 см³. Код 100 старобаварских мушких дубања утврдио је J. Ranke просечни садржај њихов 1503 см³ (минимум 1260 см³, максимум 1780 см³). Реформатор краниометријске методе Талијан Sergi разликује следеће врсте у погледу на садржај дубање код Меланизијаца:

физиолошко микроцефали	испод 1150 см ³
елатоцефали	од 1150 до 1300 "
олигоцефали	" 1300 " 1400 "
метрицефали	" 1400 " 1500 "
мегацефали	" 1500 и преко.

Ranke и Virchow на подлози баварских и других европских дубања у погледу на капацитет дубање дали су овакву поделу:

наноцефали	испод 1300 см ³
еметроцефали	од 1300 до 1459 "
еуцефали	" 1500 " 1699 "
цефалони	" 1700 и преко.

На завршетку саопштићемо најновију, J. Deniker-ову поделу европског житељства у физиоетничком погледу; (на овоме месту, пошто немамо при руци оригинала, послужићемо се рефератом Н. Hirta у „Die Indogermanen“, Bd I, Штрасбург, 1905, стр. 31. и даље.);

1. *Плави, долихоцефални, врло висок тип* на северу Европе може се означити као *северни тип*. Његова су обележја; знатна величина тела, просечно 172 см.; коса пепељава, жућкаста или црвенкасто-плава, лако таласаста; очи светле боје, понајвише плаве; глава дуга, долихоцефална (Индекс код живих између 72 и 78). Кожа ружичасто-бела, лице дугуљасто, нос узан, прав, јако истакнут.

Он је раширен у Скандинавији (с изузетком западне обале Норвешке), у Северној Шкотској, западној Енглеској, Ирланду (с изузетком западног дела), на острвима Far Ör, у Фризланду, Олденбургу, Шлезвиг-Холштајну, Мекленбургу, немачко-балтичким провинцијама и деловима Финске (Овај се тип досада називао кимбријским, германском расом и типом Reihengräber).

2. *Плаз, суббрахицефални, малага узраста тип*, који је особито заступљен у Источној Европи (Русија), отуда ћемо га назвати Источним.

Његова су обележја: узраст испод средње величине (163—164 см.), глава умерено кратка и широка (индекс код живих 82—83); коса пепељава и кудељаста, равна; лице широко, четвртасто, носни хрб прав или конкаван, очи светле понајвише сиве.

Носиоци овога типа су Белоруси, Полешшчуци у баруштинама код Пинска и многи Литавци. Мешањем ослабио је овај тип најчешће код Великоруса у северној и Средњој Русији и у Финској.

3. *Врло таман, врло делихокефалан и врло низак тип*, код многих аутора иберско-острвски тип или средоземни. Обележја: узраст 161 до 162 см., глава дуга (индекс код живих 74—75), коса прна, коврчаста и кудрава, очи врло тамне, кожа мрка, нос прав и орловски, лице, дугуљасто.

Распрострт на Иберском Полуострву и западним острвима Средоземног Мора, Корзици, Сардинији, Сицилији, (Балеарска острва не припадају овамо). Ослабљени мешањем јавља се овај тип у Француској, (Анжумоа, Лимузен, Перигор) и Италији (јужно од линије Рим — Асколи).

4. *Таман, врло брахикефалан тип, малог узраста, или западни или северни тип* или, код разних аутора, келтски, келтско-лигурска, келтославенска или алпинска раса.

Обележја: Врло широка глава (индекс код живих 85—87), умерено мали раст (163—164 см.), смеђа (brun) коса, отворено смеђе и затворено смеђе очи; лице широко, нос прилично велики, тело широко.

Распрострањен у својој најчистијој форми у Северним, на француској висоравни и западним Алпима; мешањем модифициран на многим местима између средње Лоаре и Дњепра, у Пијемонту, средњој и источној Швајцарској, јужној Немачкој, Корушкој, Моравској, Галицији и Волинији.

5. *Смеђ, субдоликефални, великог узраста тип Литорални или атлантско-медитерански тип.*

Обележја; склоност ка мезокефалији (индекс код живих 79—80), узраст изнад осредњег (око 166 см.), врло много пигмента у коси и очима.

Распрострт у низији доње Лоаре (до 200 м.) у Гаскоњи, између Гибралтара и ушћа Гвадалкивира и на обали Средоземнога Мора до ушћа Гиброва.

6. *Смеђ, брахикефални, високог узраста тип, и адриатски или динарски тип.*

Обележја: висина тела 169—171 см., јака брахикефалија (индекс код живих 85—86 см.). коса смеђа, таласаста, очи тамне, обрве праве, лице дугуљасто овално, нос узан, носни хрбат прав или лучан, кожа лако мрка.

Распрострт у Босни, Далмацији, Хрватској, затим у Ромањи, Венецији, код Словенаца, Романа, између Лиона и Литиха на платоу Лангр, у изворном пределу Саоне и Мосела, на Арденима. Модифициран налази се овај тип и у доњој долини По-а, у северозападној Чешкој, Граубиндену, Елзасу, у средњем току Лоаре, у Карпатима (брдски Пољаци и Рутени), код Малоруса а по свој прилици и код

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.dmlb.rs

Арбанаса, Срба и Грка и многих кавкасских племена. Баски чине једну подврсту овога типа.

Као подтипове износи Deniker следеће:

а) *Плав, мезокефални, великог узраста подтип* (свакако само један варијетет северног главног типа). Лице четвртасто, нос прав или конвексан, очи сиве (grau) или плаве. Распрострт у земљи Лето-Литавца, Источној Прусској, на западним обалама Норвешке, у ХанOVERу и западној Русији.

б) *Плав, мезокефални, врло малог узраста подтип* (свакако један варијетет источног главног типа). Лице округло, нос често прѣаст, коса равна или таласаста, очи сиве. Распрострт: међу Пољацима и Кашубима, у Шведској, можда и у Шлезиви.

в) *Субдолихокефални, велики подтип, са светло-смеђом или смеђом косом* (заузима средње место између северног и западног типа). Распрострт у западној Ирској, Велсу, западној Белгији, Нормандији, Пикардији итд.

д) *Суббрахикефални осредње смеђи подтип са светлом смеђом косом* (јамачно произашао мешањем адријатског типа и подтипа). Распрострт у Шампањи, Лотрингији, Франш Контеу, Луксенбургу, Селанду (у Холандији) рајнским провинцијама, Баварској, Јужној Чешкој, Немачкој Аустрији, Средњем Тиролу, једном делу Ломбардије и Венеције итд.

Б Е Л Е Ш К Е

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Светосавски темати у мушкој учитељској школи јагодинској — Од осам пријављених радова награђено је ове године 14 јануара *шест* радова ових ученика.

Првом наградом, 50 динара у злату, *Душан В. Поповић*, ученик IV разреда, за темат „Дечја лектира и њен васпитни значај“ (награђен и прошле године другом наградом); двама другим наградама и то: часовником већим *Радомир Михајловић*, ученик IV разреда, за темат „Ембриолошки и филогенетички постанак и развитак људског рода“ и часовником мањим *Радован Радовић*, ученик IV разреда, за темат „Вредност стакла у науци и култури“; трећом наградом, I и IV књигом „Насеља српских земаља“, заједно са њиним атласима, (Поклон Академије наука), *Тихомир Дмитровић*, ученик IV разреда, за темат „Неколико села у северо-западном крају срза трнавског“, описаних по упутствима за тај посао; и двама четвртим наградама, писаним похвалницама: *Никола Новаковић*, ученик III разреда, за темат „Религијско васпитање у породици“ и *Петар Л. Димовић* ученик IV разреда за темат „Дечја лектира и њен васпитни значај“ (награђен похвалницом и прошле године).

Ове је године располагао професорски савет само са 80 динара, за ову цел, од личних прилога наставничких. У идућој години има изгледа да ће се за ове награде имати на расположењу двапут, па и трипут већа сума, јер је обећана и помоћ са стране.

*

Фонд за помагање сиромашних ђака обреновачке основне школе — Као и многа друга места и Обреновац се одликује повећим бројем сиромашних ђака. Отуда се и осећала потреба од пре више година, да се путем прилога милостивих и увиђавних људи помогну сиромашни ђаци најпречим потребама.

Но некако се није могло доћи до потпуне и целисходно образоване установе, преко које би добри људи чинили ту помоћ. С тога је општина

из својих среставаа чинила нешто помоћи у књигама и одећу. Али је то било и недовољно и рђаво упућено.

Тек 1905 год. организована је установа „Фонд за помагање сиромашних ученика-ца обреновачке основне школе“ у циљу што свестранијег и целисходнијег помагања сиромашних ђака.

Прва мисао о овој установи у овд. школи јавила се године 1891. на седници школског одбора 20. јануара. Према сазнању од појединих грађана, који су имали удела у организовању фонда, основан је фонд као приватна добротворна установа. Као једини знак његовог живота помиње се рад на прибирању прилога. Али се даље ништа више о њему не зна, нити има икаква писмена трага о начину организације, о раду и др.

Тако је тај покушај пронао од прилике 1893 или 94 год.

Године 1904 покренута је на одборској седници 9 новембра мисао да се понова оснује фонд на истој основи.

Али и ако је том приликом решено да се фонд оснује до краја 1903 год. није обновљен.

Године 1905. на седници 14 новембра покренуто је понова питање о оснивању фонда на основу чл. 19. закона о нар. школама. Школски одбор је одмах прихватио тај предлог као користан, израђена су правила, која је одобрило Министарство Просвете 22—II—905 г. ПБр. 4343., и фонд је одмах ступио у живот.

По чл. 2. циљ је Фонда да помаже сиромашне ђаке овд. осн. школе:

- 1, оделом и обућом;
- 2, бесплатним лечењем;
- 3, при извођењу екскурзија;
- 4, при одласку на привредне послове;
- 5, отварањем и помагањем ђачког склопишта;
- 6, оснивањем и помагањем ђачких колонија;
- 7, стипендијом за продужење школовања.

Фондом управља школски одбор.

*

Кад је основан фонд нађено је у овд. новчаним заводима 1.185·90 дин. од забави и др. прилога намењених помоћи сиромашним ђацима.

Та је сума узета као основица фондовском капиталу.

1905 год. био је чист приход 1.254·05 д., 1906 г. — 728·95 дин.; 1907. год. — 1.082·50 дин.; 1908 год — 463·50 дин.

На дан 1 јануара 1909 год. целокупан капитал износи 4.414·90 дин. у коју суму улази и један лоз 2% у вредности 100 дин.

Капитал се дели на двоје: на *главницу* и *погрошину* капитал. Главница се не сме трошити; од ње се троши само интерес. Главницу чине улози добротвора и утемељача, завештања и $\frac{1}{4}$ других прилога. На тај начин фонд се стално повећава.

Фонд има до 1 јануара 1909 г. 15 чланова добротвора по 100 дин. и 13 чланова утемељача по 50 дин.

До сад је издато на одело и обућу сиромашним ђацима: 1906 г. — 698·40 дин.; 1907 г. — 671·30 дин. и 1908 год. — 893·20 дин.

Одело и обућа дају се у јесен у очи Ваведена, а по што год и за Врбицу.

Од одела дају се зимски капути и обућа (ојанци, а од 1908 године ципеле).

Дато је:

1906 год. — 33 ком. калута и 71 пар опанака;

1907 „ — 31 „ „ „ 82 „ „

1908 „ — 33 „ „ „ 24 „ „ и 50 пари цицела.

Кад фондурска главница пређе суму од десет хиљада динара, почеће се поступно да чине и др. помоћи (чл. 2. правила).

Ако остане и у будуће оваква пажња, каква је до сада била од стране грађанства, фонд ће брзо достићи намењени му циљ. Д.

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Г. *Марко Симић*, трговац из Седлара, поклатио је школи Седларској дивно школско звоно.

Г. *Никола Благојевић*, војни капетан I класе — поклатио је ученицима средњевске основне школе 115 комада разних књига (међу овима и 22 ком. књига „Српске Књижевне Задруге“), с тим, да се пред Вожић, сваком ученику-ци из сваког разреда да по једна књига, а остатак у колико буде остало о годишњем испиту.

Општине: *овинска* и *зарошка* измириле су основној школи у Рогачици на време, сав прирез за раније као и за 1908 годину.

Г-ђа *Јула* супруга г. *Срете Пашића* управитеља Више Женске Школе у Београду, приликом прошло годишњег испита у основној школи у Кораћници — поклатиола је 21 комад разних књига, да се раздаду о испиту врло добрим и одличним ученицима-ама ова школе.

Енергијом председника школског одбора г. *Симе Јовановића*, трг. из Бора и трудом благајника школе борске г. *Драгише Милетића*, свешт. из Бора — предат је основној борској школи сав прирез по буџету за 1908 годину, те је школа била у могућности да у свакој прилици достојно репрезентује — пред просвећеним странцима (Французима) који живе у Бору — храм српске просвете.

Г. др *Милан Десипотовић*, лекар из Лознице, уписао је своју преминулу мајку *Петрију* поч. удову Момира Десипотовића свештеника за члана добротвора фонда сиромашних ученика школе пољанске са улогом од (50) педесет динара.

Г. *Михаило Ранковић*, народни посланик из Доње-Трешњице, о своје крсном пмену, Св. Јовану Крститељу, приложио је Управи школе Брасинске *десет динара*, да се тим новцем набави обућа неколицини сиромашних ученика ова школе.

Г. *Петар Н. Големовић*, управник царинарнице М. Зворничке, о овогодишњој школ. слави Св. Сави, приложио је (15) *петнаест ком. књига*: „На мирисноме Златбору“, да се раздаду старијим ученицима брасинске школе.

Г.г. *Коста Станковић*, трговац и народни посланик и *Душан Л. Борђевић* трговац уписали су се: први за добротвора фонда сиромашних ђака жагубичких школа са улогом од 50 дин., а други за утемељача истога фонда са улогом од 20 динара.

Школи лазаревачкој поклонили су:

Г. *Драгић Сајић* сајција 4 ком. књига: »Царство Послова«; *Коста Шарчевић* 4 ком. књига: »Календар Народних Новина« да се о Св. Сави даду одличним ученицима ове школе.

Г. *Јова Станојевић*, архитекта из Београда израдио је једну завесу — кулису — за бину ђачке позоришне дружине у Лазаревцу — бесплатно.

Г. *Данило М. Јовановић*, оvd. свештеник, од дужег времена, сваке је године предавао управи свилеувске оси. школе, сав прилог који би пао на икону о »Прослави Св. Саве«, те да се за тај новац набави писаћи и цртаћи материјал сиротнијим ученицима ове школе. Ове године дао је на исти циљ 2'95 динара.

Г. *Мисаило П. Васиљевић*, писар срески и супруга му г-ђа *Милева* учитељница у Круњу, за спомен свога рано преминутог синачића Момчила — »Мила«, изводела су послати школи боговинској: 3 пара сарачких опанчића, 2 мараме за огртање, 1 шубару, 2 шајкаче и 4 егземплара календара »Вардара«, да се на дан Св. Саве поклоне сиромашним а добрим и мирним ученицима-цама ове школе.

Грађани добродоаске општине: *Јанко Глишић*, *Стеван Гитарич*, *Милоје Милутиновић*, *Михаило Милутиновић*, *Иван Милутиновић*, *Димитрије Милутиновић*, и *Радован Вукосављевић* — дали су »Фонду сиромашних ученика-ца добродоаске школе« по 25 динара, те тиме постали чланови утемељачи пом. фонда.

Часници општине загоричке у окр. крагујевачком председ. општ. г. *Милутин Ж. Глишић* и г. *Милан Лекић* општ. благајник прикупили су сав школ. прирез за 1908 г. и на крају исте сав дали школи.

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

»Просветни Гласник« излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (бранака). — Преплата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писаца, враћају.

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**
Краљице Наталије ул. бр. 80.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

